

Forskningsöversikt om tidig kyrkomusik (c.1500-c.1750)

Institutionen för Musikvetenskap, Uppsala universitet

2017-10-31

UPPSALA
UNIVERSITET

Inledning-----	2
Uppdrag och syfte -----	2
Avgränsningar -----	2
Metod och innehåll -----	5
Kyrkomusik under reformationstiden 1500–1600-----	7
Liturgiska former -----	7
Psalm och församlingssång -----	12
Tendenser under 2000-talet-----	15
Institutionshistoria -----	16
Kyrkomusik 1600–1750-----	18
Liturgiska former -----	19
Psalm och församlingssång -----	22
Institutioner, geografiska miljöer och samlingar-----	24
Musikteoretisk diskussion -----	28
Editioner och digitalisering -----	29
Luthersk musikförståelse-----	30
Instrumentforskning -----	32
Forskningsmiljöer-----	35
Sammanfattning och forskningsbehov -----	42

Forskningsöversikt om tidig kyrkomusik

Inledning

Uppdrag och syfte

Enligt en offertförfrågan från Forskningsenheten vid Kyrkokansliet (2017–05–12) har Svenska kyrkans kyrkostyrelse givit ett uppdrag att ta fram ”en rapport i form av en forskningsöversikt om tidig kyrkomusik”.

Arbetets **uppgift** och **fokusområde** formuleras i offertförfrågan i tre steg:

- Att sammanställa en forskningsöversikt med fokus på i första hand nationella, i andra hand nordiska studier med relevans för uppdraget ”tidig kyrkomusik”.
- Översikten ska innehålla uppgifter om forskningsmiljöer och forskare, genomförda studier, samt kortare sammanfattningar av dessa studiers resultat.
- Forskningsöversikten ska ha fokus på kunskapsområden där forskning befinner sig vara stark eller där forskning saknas.

Ett **övergripande syfte** för projektet beskrivs i offertförfrågan:

Tillsammans med resultatet av arbetet med Svenska kyrkans plattform för musik kan översikten utgöra underlag för bedömning av behov av och inriktning på ett forskningsprojekt rörande tidig kyrkomusik.

Avgränsningar

I en offert från Musikvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet (2017–06–16) föreslogs följande **historiska avgränsning** av det i sig öppet formulerade begreppet ”tidig kyrkomusik”:

Avgränsningen tidsmässigt – som i offertförfrågan formuleras som ”tidig kyrkomusik” – föreslår vi bör omfatta kyrkomusik från senmedeltidens slut c. 1500 fram till c. 1750. Denna period fångar in de musikaliska och liturgiska tendenser som förknippas med den svenska reformationen men som var på plats redan före reformationstiden, i form av exempelvis sång på folkspråk och senmedeltida församlingssång. Den valda tidsperioden omfattar vidare hela den långa period från och med 1500-talets slut då den lutherska kyrkans gudstjänstliv och musikkultur konsoliderades. Den bortre tidsgränsen motiveras av att denna process gick in i en ny fas vid mitten av 1700-talet.

I vidare samtal med forskningschef Cecilia Nahnfeldt har denna historiska indelning fastslagits som lämplig. Den bildar därmed också utgångspunkt för arbetet. Denna hållning

innebär dock inte att den tidsmässiga avgränsningen följs med bokstavlig noggrannhet, ett påtagligt undantag är valet att även inkludera centrala delar av svensk (och i viss mån nordisk) forskning kring medeltidens kyrkomusik. Den forskning som berör historien före år 1500 lyfts fram i den utsträckning sådana arbeten ökar förståelsen för rötterna till den lutherskt-reformatoriska musiktraditionen i Sverige, samt för att belysa hur modern forskning har närmat sig reformationstiden. Slutpunkten kring 1700-talets mitt betecknar i sig ingen tydlig historisk brytpunkt. Året 1750 är Johann Sebastian Bachs dödsår och har därigenom ofta använts som en slutpunkt vid historieskrivningar över barockens och den konfessionella lutherdomens dominans inom musiklivet. I en svensk kontext saknar årtalet direkt relevans men bildar ändå en rimlig avgränsning inom en längre och gradvis övergång från ett konfessionellt präglat enhetssamhälle till en modern, borgerlig och s.k. ”frihetlig” kultur – med viss tidsmässig distans till nya strömningar under gustaviansk och förromantisk tid.

Det bör samtidigt noteras att den tidsmässiga avgränsningen medför att forskning och konstnärlig reflektion kring gestaltandet av gregoriansk sång knappast alls berörs i denna rapport. Även om avgörande delar av källmaterialet till Svenska kyrkans liturgiska tradition av gregoriansk sång finns inom denna period utgår senare tiders restauration av gregoriansk sång i normalfallet från semiologiska nytolkningar av medeltida notationskällor. Detta förhållande bör dock inte vara ett problem i detta sammanhang, då tillräcklig kunskap om källorna till svensk gregoriansk sång redan föreligger för att exempelvis utforma en kyrkohandbok.

En **geografisk avgränsning** är nödvändig för den aktuella tiden. Å ena sidan föregår epoken moderna idéer om en svensk nationalstat, och å andra sidan innebär stormaktstidens erövringar att de geografiska ramarna för en svensk kulturmiljö är betydligt vidare än den nutida staten Sverige. Vid presentationen av reformationstiden kommer material och traditioner från danskt område inte beröras (dvs., främst nuvarande Lunds stift), i enlighet med tendensen i tidigare svensk liturgihistorisk forskning. Även i övrigt ligger fokus på material från det nutida Sverige, med undantag främst för den finska historien. Under 1600-talet är den svenska musikkulturen påtagligt integrerad i ett vidare sammanhang kring Östersjön och inte minst i fall av magert källmaterial har det varit naturligt för forskningen att dra slutsatser om svenska förhållanden utifrån internationella jämförelser.

Slutligen är en **innehållsmässig avgränsning** av begreppet ”kyrkomusik” nödvändig i detta sammanhang. Den uppgiften är här kanske inte främst en isolerad och typisk

forskningsmässig fråga om urval, eller att finna lämpliga definitioner och teoretiska perspektiv. Ett preliminärt förslag till en sådan innehållsmässig definition gavs i den redan nämnda offerten för uppdraget. Problemet formulerades där som att

”Liturgisk” musik är under den berörda tidsperioden svår att skilja från ”kyrkomusik” i vidare mening. Kontexten är ett lutherskt enhetssamhälle, ofta med olika underströmningar av ideal, konfession samt musikalisk teori och praxis. Man behöver därför behandla den formellt påbjudna liturgiska musiken sida vid sida med dokumentation av folklig praxis och annan bevarad kyrkomusik.

En avgörande punkt för ett studium av tidigmodern tid, som kräver särskild metodisk medvetenhet, är att grundläggande antaganden om relationen mellan liturgisk musik och annan kyrkomusik skiftar beroende på både historiska och konfessionella utgångspunkter. I enlighet med den hållning som också presenteras i citatet bygger denna rapport på tesen att naturliga och vanliga antaganden om kyrkomusik idag är påtagligt annorlunda än de som präglade reformationstiden och det lutherska enhetssamhället. Denna hållning kan här förstås som en ansats i viss spänning till generella tendenser inom både kyrkohistorisk och olika typer av teologisk forskning vid studier av kyrkomusik.

Förenklat uttryckt kan man säga att teologiska studier av tidigare epoker ofta primärt har riktat blicken mot liturghistoriska eller psalmhistoriska perspektiv. Både officiellt påbjudna och mer inofficiella källor till gemensam liturgisk sång har då återkommande bildat utgångspunkten för att studera kyrkans musikaliska praxis. En sådan hållning är i sig både naturlig, rimlig och viktig, inte minst därför att verkligt centrala dimensioner av och källor till kyrklig musikalisk praxis undersöks. Samtidigt kan senare historiska epokers uppfattningar av begreppet kyrkomusik mycket lätt resultera i anakronistiska och missvisande synsätt när de appliceras på den här aktuella tiden.

Detta förhållande hänger samman med hur begreppet kyrkomusik under andra halvan av 1700-talet börjar användas som ett särskiljande eller gränssättande begrepp. I en kultur där ett växande borgerligt och offentligt musikliv växer sig starkare ökar betydelsen av stilarter och musikmiljöer som i allt mindre grad relaterar till kyrkan som institution, samtidigt som även ursprungligen liturgisk musik i högre grad börjar framföras vid teatrar och andra konsertlokaler. Genom den identitetsförskjutning som uppstår genom sådana förändringar växer behovet att definiera vad som i motsats till sådan ”dramatisk” musik är en ”sann kyrkomusik” (se här främst Heidrich 2001). Under den påföljande moderniteten kommer begreppet kyrkomusik i olika utsträckningar tänkas beteckna en musik som är avgränsad eller

står i motsats till andra typer av ”sekulär” musik. En sådan åtskillnad kan antingen tänkas i termer av repertoar, som att kyrkan har en särskild musik avskild från ”vårdslig” musik, eller i mer organisatoriska termer, dvs. som att kyrkan som institution eller gemenskap har ett musikliv som är naturligt avgränsat från musik inom andra samhälleliga aktörer.

Ingen av dessa moderna åtskillnader bör förutsättas vid ett studium av tidigmodern kyrkomusik. I ett konfessionellt enhetssamhälle var kyrkomusik en företeelse som inte ensidigt uppbars av kyrkan som organisation, utan vilken levde i samspel mellan ett antal samhälleliga institutioner och organ. Detta förhållande bör också präglade ett nutida studium av epoken – om en ökad historisk förståelse eftersträvas. Vid sidan av redovisning av traditionella forskningslinjer kring liturghistoria och hymnologi kommer därför främst under perioden 1600–1750 såväl även andra typer av kyrkomusik som kyrkomusikens organisation och samspel med aktörer som skola, stad och hov att lyftas fram. Ett område av stor vikt inom modern forskning som sammanbinder dessa områden med både framförandemässiga och materiella aspekter är den s.k. organologin, dvs. ”instrumentforskning” (och då inte enbart med inriktning på orgelinstrumentet).

Metod och innehåll

I uppdraget för arbetet ligger dels att ge en översikt av befintlig forskning inom ämnesområdet ”tidig kyrkomusik”, men samtidigt framhävs i syftesbeskrivningen också uppgiften att presentera relevanta forskningsmiljöer och forskare. Samspelet mellan dessa båda perspektiv är positivt att framhäva, då det sätter fokus på hur musikvetenskaplig forskning liksom den mesta forskning präglas av yttre och institutionella förutsättningar. Huvudlinjen i presentationen kommer också vara att presentera dessa båda dimensioner i en sammanhållen framställning. Med andra ord kommer en bild av (huvudsakligen) svensk musikforskning – inklusive centrala miljöer och individer – ges inom ramen för de ämnesmässiga översikter där de spelat viktiga roller. Kompletterande och sammanhållna presentationer av centrala institutioner och andra nätverk, liksom en beskrivning av deras nutida status och aktivitet, kommer att ges efter de huvudsakliga ämnesmässiga presentationerna.

De yttre förutsättningarna för denna rapport är en ekonomisk tilldelning motsvarande två månaders heltidsarbete från forskningsavdelningen vid kyrkokansliet. Arbetet fördelas inom Institutionen för musikvetenskap på tre forskare. Professor Mattias Lundberg är vetenskapligt huvudansvarig och står för förberedande inventering och sammanställning av forskning kring

reformationstiden (ca 1500–1600). Universitetslektor Maria Schildt utför motsvarande förberedande inventering och sammanställning av forskning för den något längre tid som kan sägas präglas av ett lutherskt enhetssamhälle (ca 1600–1750). Forskare Jonas Lundblad är huvudförfattare till rapporten och står förutom presentation samt redigering även för materialinsamling inom områdena instrumentforskning och forskningsmiljöer.

Tillvägagångssätten bygger till stor del på att samtliga deltagande forskare har betydande egen erfarenhet av deltagande i forskning och forskningsmiljöer med relevans för området tidig kyrkomusik. Befintliga kunskaper om existerande forskning och tendenser i dess värdering inom forskningssamhället har kompletterats med en tämligen utförlig litteratursökning. Resultatet av denna grundläggande inventering redovisas i en bifogad omfattande bibliografi. Denna sammanställning utgör i sig ett positivt tillskott även för framtida forskning, vid sidan av uppdragsgivarens uppdrag. Att bibliografin utgör en självständig del innebär att den inte enbart upptar litteratur som diskuteras eller refereras i själva översikten. Den löpande texten presenterar snarare ett urval av de studier som befunnits vara de mest relevanta att lyfta fram i detta sammanhang. Även översikten av miljöer bygger till stor del på egna erfarenheter, vilken dock samtidigt kompletterats med bibliografiska uppgifter, historiska verksamhetsrapporter samt information från aktuella hemsidor och personliga förfrågningar till personal verksam vid diverse institutioner.

Rapportens huvuddel har två större och separata historiska avsnitt, med ett antal underavdelningar vardera, i enlighet med den nyss skisserade arbetsordningen. Efter den historiska översikten följer två avsnitt kring nutida nordisk Lutherreception, med avseende på musik, samt kring instrumentforskning (organologi). Presentationen av forskningsmiljöer bildar nästföljande avsnitt, innan en avslutande del ger en sammanfattning samt redovisar ett antal tydliga forskningsbehov.

Kyrkomusik under reformationstiden 1500–1600

Liturgiska former

Studiet av både medeltidens och reformationstidens liturgiska musik har spelat en avgörande roll inom uppbyggnaden av modern svensk musikhistoria. År 1909 disputerade Tobias Norlind (1879–1947) vid Lunds universitet på en avhandling kring den medeltida och reformatoriska traditionen av latinska skolsånger i Sverige (och Finland), en central källa till trosförmedling framför allt inom ramen för stiftsstädernas utbildningsväsende (Norlind 1909, Bohlin 2004c). Oberoende av, och troligen omedveten om, Norlind arbetade George R. Woodward med samma material (Woodward 1910). Norlind innehade därefter en oavlönad docentur i litteratur- och musikhistoria, vilket ledde till etablerandet av musikhistoria som eget universitetsämne. Efter att år 1918 ha flyttat till Stockholm kom Norlind bland annat att undervisa i musikhistoria vid Musikkonservatoriet (nuvarande Kungliga Musikhögskolan), fungera som chef för Musikhistoriska museet, samt grundlägga Svenska samfundet för musikhistoria och samfundets *Svensk Tidskrift för Musikhistoria* (Bohlin 2004a, 2004b).

Bland Norlinds studenter återfanns bland annat Carl-Allan Moberg (1896–1978), som även bedrev studier i religions- och konsthistoria vid Uppsala universitet och vid schweiziska Fribourgs universitet studerade musikalisk filologi, liturgi och medeltida musikteori. Moberg disputerade vid Uppsala universitet år 1927 och kom därefter att etablera det humanistiska universitetsämnet musikhistoria. Som innehavare av den första professuren i ämnet från och med 1947 fick han en central position inom forskning och svenskt musikliv. Ett uttryckligt argument för att Uppsala skulle utgöra navet för svenska musikhistoria var Mobergs övertygelse att verksamheten med nödvändighet krävde samarbete med en teologisk fakultet. Detta var speciellt relevant eftersom Mobergs tidiga doktorander och licentiander i stor utsträckning arbetade med medeltida material och ämnen: Ingmar Milveden med helgonofficier, Gunnar Bucht med birgittinsk musik och Bengt Hambraeus på ett notationshistoriskt ämne. Som ett erkännande för den forskning han åstadkom utifrån denna övertygelse erhöll också Moberg ett teologiskt hedersdoktorat (1945).

Mobergs avhandling var en banbrytande repertoarstudie av den liturgiska genren av sekvenser, *Über die schwedischen Sequenzen: Eine musikgeschichtliche Studie* (Moberg 1927) och ingick som sådan i en större plan för systematisk kunskapsuppbyggnad rörande äldre musikhistoria. Tanken var att utvecklingen inom medeltidens och reformationstidens liturgiska musik skulle studeras utifrån etablerade genrer. Dessa definierades inte utifrån

liturgiska perspektiv utan efter huvudsakligen musikaliska kategorier, vilket skapade möjligheter att jämföra hur de terminologiskt förstås, avgränsats och omformats under längre tid (s.k. *longue durée*-perspektiv). Att definiera liturgiska former utifrån musikaliska kategorier möjliggjorde bland annat ett annat förhållningssätt till övergången mellan senmedeltid och den begynnande reformationen, vilken i teologisk forskning tenderade att skildras utifrån konfessionella utgångspunkter. Även om sådan repertoarcentrerad forskning har genomgått smärre (och i vissa fall mer djupgående) omprövningar har dessa tidiga studier kunnat utgöra en naturlig grund även för senare forskning kring kyrkans musik under perioden i fråga.

Mobergs argument att musikvetenskaplig forskning förutsatte samspel med teologisk kompetens var ett uttryck också för bärkraften i den framgångsrika svenska liturghistoriska forskning som bedrevs på bredare front från 1920-talet och vilken nådde en höjdpunkt under efterkrigstidens första decennier. I denna rörelse samspelade historisk forskning med kyrkliga förnyelsesträvanden kring liturgi och kyrkomusik (märkbara i Sverige sedan 1800-talets slut), vilka också fick ett betydande genomslag i Svenska kyrkans liturgiutveckling – både i officiell mening och i diverse friare rörelser. Samspelet var faktiskt så nära att en klar gränsdragning mellan kyrkohistorisk, systematisk-teologisk och musikvetenskaplig forskning inte är alltid möjlig när det gäller en rad centrala gestalter som exempelvis Edvard Rodhe, Pehr Edwall, Jacob Jacobsson, Arthur Adell, Knut Peters samt Natanael Fransén. Jacobssons doktorsavhandling *Mässans budskap: En studie i de fasta sångpartierna i svenska mässan under reformationstiden* (Jacobsson 1958) är ett belysande exempel på denna företeelse. Den behandlar 1500-talets handskrifter för mässans musik utifrån stiftstraditioner och utvecklingstendenser från jämförande perspektiv och hade i väsentliga delar lika gärna kunnat framläggas i ämnet musikforskning.

Fransén var en idog forskare som bidrog med studier kring ”Källorna till den svenska reformationstidens liturgiska utveckling” (Fransén 1936) samt *Reformationen och Luther: med särskild hänsyn till den liturgiska utvecklingen* (Fransén 1941). Han tillhörde inte dock fullt ut det nätverk som sammanknöt övriga forskare, och vissa delar av hans liturghistoriska forskning har rönt genomgripande kritik. Edwalls licentiatavhandling *Tidegården i den svenska kyrkan under 1500- och 1600-talen* (Edwall 1960) är i många stycken en motsvarighet till Jacobssons arbete på mässans område och är följd av en längre tids arbete med reformationstidens liturgiska källmaterial. En viktig del av denna epoks strävanden var just att studera samt tillgängliggöra viktiga delar av det historiska källmaterialet från

reformationstiden. Under 1940–70-talen gjordes ett urval av de då kända musikhandskrifterna med liturgisk sång och koraler tillgängliga i faksimilutgåvor, med förord av stort bestående värde för forskningen. En viktig kanal för utgivningen var Laurentius Petri sällskapets urkundsserie och genom inspirationen från driftiga kyrkomän som Adell och Peters kom de också snart att föras in i nutida kyrklig praktik. Dessa utgåvor visar vid sidan av vetenskapliga intressen också på hur forskningsinsatserna närmast var möjliga att särskilja från det kyrkliga förnyelsearbetet. Serien inleddes med Adells faksimilpublicering av de bägge handskrifterna från Hög och Bjuråker, troligen skrivna i Uppsala runt 1540 för bruk i de bägge Hälsingekyrkorna och nyupptäckta i början av 1900-talet (Adell 1941). Denna utgåva kom att spela en helt avgörande roll i svensk forskning och ännu mer i gudstjänstutveckling. Redan kyrkohandboken 1942 präglades av dess innehåll och i kyrkohandboken från 1986 utgjorde dessa handskrifter huvudkällor för nästan all gregoriansk musik. Adells postumt publicerade *Gregorianik* (Adell 1963a) visar sig för övrigt i många avseenden fortfarande utgöra den främsta sammanställningen av dåvarande kunskapsläge kring reformationstidens liturgi.

Mobergs genremässiga ansats inom medeltidsforskningen har tillsammans med studier utifrån specifika källor förts vidare och utvecklats (exempelvis Milveden 1972), inte minst genom en lång rad studier av Ann-Marie Nilsson (Nilsson 1991, Moberg och Nilsson 1991, se f ö bibliografin). Nilsson har även bidragit till en bredare förståelse av de gregorianska genrernas reception och kontext, en hållning som även studerar materialet i ljuset av källor från andra forskningsinriktningar. Ett exempel i denna riktning är en studie av ”Discubuit-responsoriet” (Nilsson 1995), som lyckas visa att den breda populariteten i denna latinska text inom ramen för den svenska mässan (långt in på 1600-talet) har sina rötter i medeltida lekmannadrivna ceremonier inom s.k. ”gillen”. Sådana insikter går bortom förståelsen inom tidigare reformationsforskning och visar på bredare historiska utvecklingslinjer; en hållning som bör präglade även framtida forskning på området. Nilssons arbete med medeltida liturgiska fragment har fått en efterföljare genom Sean Dunnahos nyligen genomförda avhandling *English and German influences in the production of music-liturgical manuscripts in Sweden up to the thirteenth century* (Dunnahoe 2017), ett exempel som förtjänar omnämnande på grund av dess bäring, inte bara på kärnområdet av missionstidens och medeltidens liturgiska traditioner i Sverige, utan också för reformationstidens liturgihistoria.

Även en rad viktiga studier av Folke Bohlin, det sena 1900-talets främsta kännare av den reformatoriska musiktraditionen i Sverige, bär spår av Mobergs ansats. Han har bland annat studerat liturgiska former såsom recitationstoner för textläsningar, kyrkovisor och

begynnande psalmsång, adaptationer av Luthers koraler, Laurentius Petris bidrag till den liturgiska sången, samt mässordinariets gregorikanik under reformationstiden (Bohlin 1955, 1960, 1965, 1970a-b, 1971, 2014).

Den musikvetenskapliga traditionen av att studera specifika liturgiska repertoarer samspelar i en bredare bemärkelse med centrala och delvis kontroversiella frågor om olika liturgiska källkategorier. För att förstå vilka problemen forskningen har att hantera kring 1500-talets liturgiska sång är det viktigt att inse att samspillet mellan de material som under 1900-talet kommit att beskrivas som ”kyrkans liturgiska böcker” – psalmbok (med koralebok), kyrkohandbok, bönbok och evangeliebok – såg betydligt mer komplicerat ut under femtonhundratalet. Från och med 1531 trycktes i flera olika och utökade upplagor en altarbok under namnet *Messan på svensko*, dvs. det material som den officierande prästen behövde för att kunna fira mässa (såsom utgivaren Olaus Petri intygar att man gjorde i Storkyrkan i Stockholm). Forskare som Adell, Fransén, Pahlmblad, Bohlin och Lundberg har diskuterat i vilket mån detta kom att bli normerande även utanför Stockholm. De många och utökade nyupplagorna samt det faktum att dessa spridits och bevarats ute i stiftet under senare delen av seklet ger skäl till förmodan att de kommit att bli altarbok eller missale för kyrkorna i allmän mening. Ett exemplar av 1557 års utgåva från Uppsala domkyrka finns utgivet med kommentar av Sigtrygg Serenius som *Messan på svensko 1557* (Serenius, red. 1969).

Messan på svensko i upplagorna 1531, -37, -41, -45, -48 o.s.v. förutsätter dock kompletterande musik av flera slag. I sin avsaknad av noter innehåller den inte material för den traditionella liturgiska sång, kopplade till ämbetsbärare, som fortsatte att praktiseras på ett liknande sätt som tidigare (dvs. s.k. ”mässning”, epistel- och evangelieläsning på fasta melodiformler, prefation, instiftelseord samt Fader vår på den medeltida prefationstenen, s.k. ”tonus solemnis”). En viktig källa till denna praxis ger beskrivningen i Laurentius Petris *De Punctis*, utgiven som *Laurentius Petri d.ä:s avhandling om skiljetecknen och lektionstonerna* (Fransén, red. 1930b, se även Bohlin 1970c). Mässboken behövde dessutom kompletteras med så kallade kyrialen, på ett sätt som ännu påminner om tiden före reformationsordningarna från tidigt 1530-tal. Sådana handskrivna kyrialen har bevarats över hela landet, bland vilka de redan nämnda handskrifterna från Hög och Bjuråker utgör två av de äldsta och rikaste. Liknande kyrialen fortsatte att framställas som handskrifter för enstaka församlingar långt in på 1600-talet.

I dessa återfinns med visst skiftande omfång material som årstidsserier av mässordinariets fasta texter samt musik för enskilda fest- och söndagar som introitus, sekvenser och musik för tidegärd (åtminstone till större högtider). 1553 utkom också ett tryckt kyriale med titeln *Een liten song-book at bruka i kyrkionne*, först i ett stort pulpetformat (folio eller halvfolio), sedan i det mindre quartoformatet (Bohlin, red. 1977). Ytterligt få exemplar av det större formatet har bevarats, vilket antingen kan bero på att sådana format nöts och förstörs snabbare, att de brukats i större utsträckning, och därmed nöts ut, eller att upplagan var betydligt mindre. Vi kan sluta oss till att den mindre boken fått stor spridning och använts, då den bevarats i ganska många exemplar i alla svenska stift. Den församling som hade *Messan på swensko* och *Een liten song-book*, eller handskriftliga motsvarigheter till dessa två, hade väsentligen vad som behövdes för att fira mässa (inklusive kyrkliga handlingar som dop, vigsel, kyrktagning, och beredelse för dödsdömda straffångar). Dessa böckers komplementära förhållanden har kunnat fastställas inte bara genom bevarade exemplar, utan också i sockeninventarier över nu förlorade böcker. Det kan noteras att det i altarboken handlar om prästens material, medan kyrialena på motsvarande sätt är kantorns eller körens mässböcker.

Alla ovan nämnda böcker trycktes med notlinjer, utan nothuvuden. I de flesta kända exemplar har dessa inskrivits för hand i väsentliga delar, ibland hela böckerna. Frågan är om detta var en ren teknisk begränsning, som Pahlmblad m.fl. har antagit (Pahlmblad 1998), om avsikten var att möjliggöra delvis avvikande stiftstraditioner för melodierna, eller om melodierna skrivits in från auktoriserade förlagor och om detta då gjordes lokalt eller centralt. Då även 1500-talets psalmböcker utgavs utan notlinjer är den s.k. *Olaus Ericis* sångbok från c:a 1600, som påträffades i Gamla Uppsala kyrkoarkiv, den äldsta kända sångsamlingen med koralmelodier (Bohlin, red. 1967). Då frågorna om nottryck till stor del berör möjligheter till liturgisk enhetlighet är förhållandet en detalj med stor signifikans för att förstå tidens liturgiska praxis. Flera frågor i detta ämne är inte alls besvarade i forskningen hittills. Dock borde systematiska handskrifts-, tryckhistoriska- och handstilsanalyser kunna ge betydligt säkrare och precisare tolkningar i framtiden.

I övrigt är beskrivningen av de olika källtyperna till mässans musik som givits ovan knappast kontroversiell i sina stora drag, även en lång rad detaljfrågor kan tolkas olika (samt förändras i vissa stycken genom kontinuerliga fynd av tidigare okända källor). Mer brett omdebatterad är fråga vilka aktörer som kan tänkas ha sjungit vad i den noterade och anvisade musik vi finner i 1500-talets liturgiska källmaterial, särskilt när det gäller församlingssånger (psalmer).

Psalm och församlingssång

Hymnologisk forskning är en av få forskningsgrenar där pionjärbete delvis föregår 1900-talets mer systematiska forskning, på grund av att frågeställningarna aktualiserats redan i och med tidigt arbete med kyrkans liturgiska böcker under 17- och 1800-talen. Lars Högmarcks arbete (Högmarck 1736) kom under 1800-talets början att kritiserats och korrigerats av både Johann Christian Friedrich Haeffner och framförallt Pehr Frigel (i korrespondens och debatter rörande då aktuellt koralboks- och handboksarbete, person och ämnesarkiv i Musik- och teaterbiblioteket, Stockholm och Uppsala universitetsbibliotek). Inte minst den senare kan sägas ha lagt grunden för mycket av 1900-talets arbete både vad gäller medeltida skolsånger och psalmmelodier. Forskningen under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal betonade starkt kopplingen mellan psalm (eller koral) med församlingssång. Att församlingssång förekommit inom gudstjänstlivets ramar kan beläggas klart och tydligt från och med början på 1600-talet, då gudstjänsterna i stor utsträckning kom att präglas av påbjuden församlingssång av lekmän. Indicierna för att sång av lekmän utanför koret skulle ha skett under femtonhundratalet är dock få och vaga, samtidigt som uttalanden från kyrkomän om att sådan skulle påbjudas eller ens vara önskvärd är närmast obefintliga.

Det står klart att en ny typ av liturgiskt material under 1500-talet är häften med psalmer, från och med *Några gudelige vjsor* 1530 (sedan i nya tryck 1531, 1536, o.s.v., med lika regelbundna senare upplagor som *Messan på svensko*). Ett tidigare förmodat tryck 1526 har inte kunnat beläggas, men lever kvar i många framställningar. Detta antagande bygger på en tolkning av Henrik Schück (Schück 1891) som noterat att Malmöpsalmboken 1529 meddelar vid vissa psalmer att de är ”udtagne aff thet Swenske Exemplar”. Detta ledde till ett förmodande att det rört sig om ett tryckt psalmhäfte, vilket är långt ifrån enda tolkningsmöjligheten. Årtalet 1526 var hos Schück bara en obelagd hypotes, eftersom han menade att Olaus Petri inledde sitt utgivarskap då och därför torde ha sammanställt ett psalmhäfte. Emil Liedgrens huvudarbete *Svensk psalm och andlig visa* (Liedgren 1926) är en hymnologisk pionjärinsats som stått sig bättre än Schücks gentemot senare forskning i detta avseende. Liedgren argumenterade också tydligt för tolkningen att det under 1500-talet huvudsakligen varit kören, och inte församlingen, som framförde de svenska, metrisk och rimmade visorna, eller psalmerna (Liedgren 1921, 1926, jfr Jacobsson 1958). Sven Kjällerström kan sägas ha varit huvudförespråkaren för antaganden att församlingssång trots allt ändå praktiserats före 1600. Han presenterade bland annat en tes för att begreppet ”sång till skiftes” i källorna främst hänvisade till antifonalt sjungande mellan olika grupper – kör,

kantor, församling – samt även mellan olika grupper i församlingen, t.ex. män och kvinnor (Kjöllnerström 1959 och 1969). Denna tes tolkades redan hos Moberg som möjligen anspelade på antifonal sång, men de passager som Kjöllnerström pekar på har av Folke Bohlin påvisats bygga på en feltolkning av begreppet. Bohlin har visat på många fall där uttrycket ”sång till skiftes” avser att det som skiftar är sångerna, inte de som sjunger (t.ex. gradualsånger på svenska, som sjöngs skiftande, alltså olika sånger varvade på olika helgdagar, se Bohlin 1971). Vidare forskning har även ifrågasatt Kjöllnerströms tolkning att formuleringar som ”sedan begynner prästen sjunga [X]” skulle förutsätta att andra liturgiska aktörer skulle falla in eller ta vid. Utifrån fördjupade källstudier har Bohlin istället kunnat visa att uttrycken för församlingssång i stor utsträckning bygger på innovativa omtolkningar och vidareutvecklingar av senmedeltida bruk, se främst licentiatavhandlingen *Studier i den svenska reformationstidens psalmsång* (Bohlin 1965). Bohlin har konkret kartlagt källorna kring förreformatorisk församlingssång (påbjuden vid kyrkomötet i Arboga 1412) samt senare belägg för samma tendenser under 1520-talet (Bohlin 2014).

Frågan är nu hur 1500-talets tryck av kyrkovisor förhåller sig till denna tidigare praxis. De starkaste argumenten för att de tidigaste källorna som innehåller det vi kallar psalmer eller koraler avsåg att dessa skulle sjungas, inte av församlingen, utan av kören är att de i tidens handskrivna kyrialen är införda på samma villkor som andra alternativ i en serie av ordinariet. T.ex. står översättningen av Nicolaus Decius *O Lamm Gottes unschuldig* (”O rene Guds lamm oskyldigt”) som ”aliud Agnus Dei” (”ett annat Agnus Dei”) i ett kyriale från c. 1540. Den står också som fullvärdigt alternativ till *O Guds Lamm, som borttager våra synder* i *Messan på Swensko* på 1540-talet. Ingenting talar i dessa källor för att de skulle framföras behandlas annorlunda än övriga gregorianska serier. Däremot ingår de utöver detta också i skilda psalmtryck, av den typ som *Några gudelige vjsor*. Nästa svåra fråga är dock att avgöra hur denna boktyp har varit avsedda att användas, även om det från början står klart att de har en påtagligt svagare koppling till mässfirandet.

I Liedgrens och Franséns efterföljd har man ofta tolkat begreppet *Den svenska psalmeboken* från och med 1543 som något slags prototyp till 1695 års psalmbok (med 1697 års koralpsalmbok). Detsamma kan senare noteras hos Sven Ingebrand (Ingebrand 1998). I så fall vore det fråga om en normerande liturgisk bok, jämförbar med *Messan på swensko* (altarboken), *En lithen song-book*, och *Kyrkohandbok* (ordningen i formulärform), där *psalmeboken* skulle vara församlingens bok. Dock får man då minnas att ”psalmbok” var det svenska ordet för psaltare (se exempelvis Olaus Petris översättning av Nya Testamentet

1526). Före 1543 verkar inte någon annan betydelse finnas belagd, så när titeln är *Then Svenska Psalmeboken förbättrat och med flere Songer förmerat ock Kalendarium* betyder detta att psaltarverser redigerats till svenska, utökad med andra sånger och ett kalendarium. Detta får anses gå tillbaka på en senmedeltida psaltarfromhet, där rimmade metriska psaltarparafraser på latin spreds i stor mängd. Det rör sig alltså om en helt annan boktyp, för privatbruk, som antingen sjungits eller lästs högt (det är alltså mindre av en kyrkans bok än vad manualet ”Messian på svensko” och kyrialet ”Een liten song-book” är under 1500-talet). Tyst läsning förekom ännu inte allmänt ens hos utbildade människor, varför läsning resp. sång av rimmade och strofiska psaltarparafraser torde ha legat närmare varandra än vad vi förutsätter i modern praxis (jfr Lundberg 2017b). Det är också värt att notera att Olaus Petris eller någon annans namn på intet sätt kan utläsas ur psalmbokstrycken, i kontrast mot alla andra svenska reformationstryck. Förvånansvärt nog har överlag ännu inte Olaus Petris, Laurentius Petris och andra huvudaktörers roller i de olika tryckta liturgiska ordningarna och sångsamlingarna kunnat fastställas med större säkerhet. Idén att Olaus Petri inte bara var utgivare av de böcker där detta nämns (t.ex. Messan på Swensko) utan även till de där ingen utgivare nämns (i sig något av bokhistoriskt unikum under svenskt 1500-tal) såsom psalmbokstrycken, har växt från hypotes (hos Schück m.fl.) till traderad konsensus, dock helt utan fasta belägg eller argumentation. Utgångspunkten för framtida forskning bör förutsättningslöst ompröva sådana antaganden.

Diskussioner inom forskningen kring begreppet ”psalmbok” och sådanas användning under 1500-talet är i högsta grad levande. De senaste fem åren har nya musikalier från reformationstiden identifierats och återfunnits i en skala som aldrig tidigare. Detta har blivit möjligt främst som effekt av pågående inventeringar av äldre bokbestånd i Sveriges landsortskyrkor. Skara stift och Strängnäs stift har anlitat bokkonservatorn Fanny Stenback för inventering av alla sina landsortskyrkor, och Stockholms stift står i kö för liknande inventering därefter. Dessa och andra fynd från bokinventeringar är synnerligen lovande för framtida forskning, bl. a. skulle tidigare utgivning från 1900-talet behöva kompletteras med publicering av ett antal mindre omfattande Kyrialen från 1500-talets andra hälft som nyligen påträffades i Skara stift. Lundberg har gjort en översikt av fynden (Lundberg 2017c).

Drivande i identifikationen av helt nya tryck, eller tryck som bara tidigare varit kända i samtida referenser (eller förmodats vara förkomna), är Otfried Czaika, tidigare forskare vid Kungliga biblioteket i Stockholm, nu professor i kyrkohistoria vid Menighetsfakulteten i Oslo. Han har bland annat gjort en utgåva av ett exemplar från år 1582s utgåva *Then Svenska*

Psalmeboken (Czaika 2016, 2017) och visar i sin kommentar bl. a. att de inte sällan har varit helt privatägda (till skillnad från de till varje enskild kyrka knutna exemplaren av *Messan på svensko*, *Kyrkohandboken* och *Een liten songbook*). Som påpekas av Folke Bohlin apropå utgåvan framstår företeelsen med psalmböcker under reformationstiden inte utgå från kyrkan som institution utan snarare vara en kommersiell produkt, som inte kan förutsättas vara avsedd för att stimulera till gemensam sång (Bohlin 2017). Den låga läskunnigheten vid tidpunkten innebär att psalmböckerna i första hand torde ha vänt sig till det ytterst tunna utbildade skiktet i de svenska stiftet.

Tendenser under 2000-talet

Avslutningsvis ska ett antal andra publikationer från 2000-talet presenterats i samlad framställning, även om de fokuserar på olika områden och inte kan sägas utgöra någon enhetlig forskningsinriktning i sig. Traditionen av musikvetenskapliga studier av liturgiska former har under senare tid förts vidare framför allt av Mattias Lundberg, som nyligen t.ex. behandlat bakgrunden och de bakomliggande orsakerna till det i svenskt mässfirande under reformationstiden utmärkande särdraget att hela den eukaristiska delen av gudstjänsten sjungs på den medeltida prefationstenen, den s.k. ”tonus solemnis” (Lundberg 2017a), vilket förefaller gå tillbaka på *Missale Upsalense*, utgivet av tryckaren Pforzheim Basel 1513. En annan studie utforskar recitationen av söndagarnas fasta textläsningar (s.k. ”mässning”) som en ämbetsbärande faktor i det sociala och kyrkliga förhållandet mellan präst och lekman i den svenska reformationen (Lundberg 2017b). Lundbergs studier visar här både på nya hypoteser kring hur den svenska reformationen övertog liturgiska mönster från tysk mark, samt ger nya socialhistoriska perspektiv på den liturgiska sången i växelspelet mellan präst och lekmän.

Vid sidan av den forskning som huvudsakligen berör musiken, präglas även musikvetenskapliga studier av den liturgiska forskning som rör text, ritual och fromhet. I allmänhet har stora delar av kyrkohistorisk och historisk kyrkovetenskaplig forskning under senare tid dragit sig för att gå in närmare på liturgiska frågor. Den viktigaste nyansatsen inom liturghistorisk forskning kring reformationstiden återfinns i Christer Pahlmblads avhandling *Mässa på svenska. Den reformatoriska mässan i Sverige mot den senmedeltida bakgrunden* (Pahlmblad 1998). Som redan titeln antyder problematiseras här tidigare konfessionell forsknings skarpa epokskillnader mellan katolsk och framväxande evangelisk gudstjänstpraxis. Denna hållning hänger samman med en metodisk förskjutning från liturgiska texters ”omedelbart avläsbar historia” till den ”dolda historia” som återfinns i ej dokumenterad praxis, samt en vändning mot en kvarvarande och senmedeltida präglad folklig

förförståelse av mässan. Även om Pahlmblad har den klassiske liturgivetarens källnära och filologiska kompetenser kombineras hans forskning därmed med perspektiv från den under slutet av 1900-talet framväxande disciplinen spiritualitetshistoria (jfr för epoken aktuella studier som Pahlmblad 2000, 2004).

De långtidsperspektiv som ovan skildrats som ett arv från Moberg kan även noteras i en rad exempel på sentida forskning, utan att direkt påverkan behöver förutsättas. Receptionshistorien av reformationstidens liturgi och musik under senare epoker av Svenska kyrkans liturgiutveckling innebär att även forskare som primärt arbetat med 18- och 1900-talens utveckling kommit att behöva engagera sig i forskningsfrågorna kring reformationen. Anders Dillmar har studerat reception både av Luther och av den svenska reformationstidens liturgi i Haeffners koralarbete vid 1800-talets början (Dillmar 2007), samt olika aspekter av dess betydelse i Harald Göransson's verksamhet under 1900-talet (Dillmar 2015a-d). Sverker Jullander har skildrat receptionen av reformationstidens gregorianik under 1900-talet (Jullander 2012), medan Maria Eckerdal i sin avhandling om Yngve Brilioth (Eckerdal 2016) naturligen behövt relatera till dennes arbete med material från epoken. På ett liknande sätt har Naomichi Masaki i en omfattande studie, *He alone is worthy! the vitality of the Lord's supper in Theodor Kliefoth and in the Swedish liturgy of the nineteenth century* (Masaki 2013), diskuterat restaurationstendenser av reformationstidens liturgi i det svenska 1800-talet. På det hymnologiska området har musikforskaren Hans Bernskiöld tillsammans med teologen Per Olof Nisser och litteraturvetaren Inger Selander gjort ett viktigt arbete med de två utkomna banden av *Psalmernas väg*. I detta lexikala arbete har Bernskiöld gått långt utöver vad man kan förvänta sig av ett översiktsverk och med egen grundforskning kring melodierna i 1986 års psalmbok lagt en gedigen och given utgångspunkt för ett eventuellt framtida psalmboksarbete (Nisser, Selander och Bernskiöld, red. 2014, 2017).

Institutionshistoria

Som diskuteras ovan är det ännu i forskningen mycket oklart vilka aktörer som sjungit vad i reformationstidens gudstjänstliv. Detsamma gäller förhållandet mellan olika aktörer i en bredare och organisatorisk mening, nämligen hur resurserna i små sockenkyrkor, och i centrala sånginstitutioner som stiftsskolor och korprästhus varit organiserade m.m. Det finns samlade framställningar av musikorganisation och praxis inom enskilda institutioner, varibland märks Kia Hedells avhandling *Musiklivet vid de svenska Vasahoven med fokus på Erik XIV:s hov (1560–68)* där även en institutionell överlappning mellan hovmusiken samt Tyska kyrkan och skolan studeras (Hedell 2001). Mattias Lundberg har i ett flertal studier

utforskat förhållanden rörande den liturgiska sångorganisationen i Västerås stiftsskola under 1500- och 1600-talen, och dessutom tillgängliggjort material ur deras samlingar i *Anonymous Choral Music from the Diocese of Västerås (c. 1600)* (Lundberg 2012b, Lundberg 2012d samt Lundberg och Sjökvist 2010). Materialmässiga institutionsöversikter utifrån ett utdaterat forskningsläge gavs av Norlind för mer än ett sekel sedan (bl.a. 1907).

Det finns både ett starkt behov och en uppenbar möjlighet för framtida forskning att systematiskt undersöka samspelet mellan olika ämbetsroller under epoken för att mer konkret förstå hur kyrkomusiken organiserats och hur sången i gudstjänsterna har gestaltats. Här rymms i realiteten viktiga frågor om kyrkosyn i övergången från en senmodern katolsk tradition till 1600-talets framväxande konfessionella stat, eftersom det handlar om en lång rad professioner som varit involverade i den liturgiska musiken men som ofta ansvarat till olika institutioner, exempelvis städernas råd, församlingar och domkapitel. För att komma vidare mot en samlad bild skulle det krävas systematiska utredningar av de ämbeten och tjänstekategorier man påträffar i källorna, både de för liturgiskt bruk, och i listor över tjänstgörande personer. Det rör sig om uppdrag som ”klockare”, ”kantor”, ”choralis”, ”korepräst”, ”praecentor”, ”rector cantus”, ”organist” och ”tornmusiker”. Termerna har av enskilda fall att döma i vissa avseenden växlat betydelse och i andra visat sig förvånansvärt seglivade. I vissa fall har tjänstetitlar införts och avskaffats under mer formella former. Så betecknade t.ex. begreppet ”Choralis” av allt att döma intill 1520 en korpräst, med huvudsaklig tjänstgöring som sångare i koret. Denna term återinfördes vid Johan III:s trontillträde 1568, men även däremellan dyker termen upp i källmaterialet. Det finns vissa samlade försök att undersöka denna typ av frågor, som i Askmarks avhandling *Svensk prästutbildning fram till år 1700* (Askmark 1943), men ofta rör det sig om indirekta och spridda utredningar i vissa detaljfall. Här skulle framtida forskning behöva gå närmare in på beskrivningar, förekomst och rörlighet mellan dessa ämbeten samt deras liturgiska roller.

Kyrkomusik 1600–1750

Forskningen när det gäller kyrkomusiken i Sverige under perioden 1600–1750 står väsentligen på samma grundvalar som studiet av reformationstiden. Pionjärinsatserna i härstammar från även här från början och mitten av 1900-talet, från de två centralgestalterna Tobias Norlind och Carl-Allan Moberg. Ett tidigt portalverk som täcker in hela perioden är de tre banden i Norlinds *Från Tyska kyrkans glansdagar: bilder ur svenska musikens historia från Vasaregenterna till karolinska tidens slut* (Norlind 1944b, 1944c, 1945). Här sammanfogas en rad separata studier kronologiskt till en framställning som senare forskning i stor utsträckning funnit tillförlitlig, även om avsaknaden av moderna vetenskapliga referenser till källmaterial ofta försvårar uppföljning och vidareutveckling. Moberg har gett ett viktigt tidigt bidrag i en övergripande framställning som redan i titeln visar på utvecklingslinjer i musikkivets institutionella och sociala förändring under perioden: *Från kyrko- och hovmusik till offentlig konsert. Studier i stormaktstidens svenska musikhistoria* (Moberg, 1942). Även andra delen av Mobergs *Kyrkomusikens historia* (Moberg, 1932) behandlar översiktligt kyrkomusikaliska förhållanden i Norden. Mer begränsande men också mer nutida sammanställningar av befintlig forskning, kompletterade med viss ny forskning, återfinns i de båda verken *Musiken i Sverige* (Jonsson, red. 1992–94) och *Sveriges kyrkohistoria* (Tegborg, red. 2001–05). Tillsammans med den populära framställningen i Haralds Göransson's *Koral och andlig visa i Sverige* (Göransson 1997, s. 39–88) utgör dessa översikter naturliga utgångspunkter för studenters och den intresserade allmänhetens kunskaper om 1600- och 1700-talens kyrkomusik (Göransson 1994, Bohlin 1993 och Kjellberg 2002).

En tydlig skillnad mot reformationstiden, med dess utgångspunkt i senmedeltiden, är den ständigt vidgade repertoaren vad gäller genrer under 16- och 1700-talen. De fasta liturgiska formerna, som kvarstår och förändras under den begynnande lutherska perioden, kommer under 1600-talet å ena sidan att kompletteras genom den livaktiga framväxten av en svensk koraltradition. I takt med utvecklingen mot ett bredare organiserat musikliv uppstår å andra sidan nya, från den liturgiska formen delvis friare, former av kyrkomusik. Med större tillgängliga musikaliska resurser inom vissa delar av kyrkolivet växer också repertoaren av musik som vare sig utgjordes av liturgiska former eller koraler. Med ett samlingsbegrepp brukar denna övriga musik kallas för ”figuralmusik”, ett begrepp som alltsedan medeltiden betecknat flerstämmig musik, i synnerhet sådan av en mer komplex utformning. Vid studiet av barocken inkluderar begreppet även instrumental och vokal musik som på olika sätt utsmyckar och tolkar både koraler och andra liturgiska moment, inte sällan i additiv form,

vilket kunde göra ritualen mycket omfattande. Figuralmusik som helhet är musik avsedd för liturgiskt sammanhang, i olika gudstjänstformer och sociala sammanhang. Olika genrer av kyrkomusik står här med naturlighet i ett ömsesidigt samspel med varandra, både rent praktiskt i gudstjänsten – samma musiker framför olika typer av musik – och med tanke på tidens generella estetiska ideal.

De förändringar inom musiklivet som berör 1600-talets kyrkomusik sker i en lång rad av samverkande och överlappande institutioner. I det konfessionella enhetssamhälle som det åtminstone fanns en politisk vilja att skapa – en viktig forskningsfråga är dock att inte sammanblanda sådana ideal med verklighetens mångfald – var latinskolorna och gymnasierna tätt sammanlänkade och interagerade med kyrkliga institutioner. Samma täta samverkan fanns i olika delar av samhället mellan det kungliga hovets musikverksamhet, skolor, universitet, stad och kyrka. Med andra ord var kyrkan under perioden inte en aktör som självständigt ägde, drev eller beslutade om en isolerad ”kyrkans musik”. Som en konsekvens av detta förhållande kan heller inte kyrkomusiken i forskningen behandlas som en enskild företeelse. Här krävs en medvetenhet om att försök till en rättvisande helhetsbild måste fånga in åtminstone något av samspelet mellan olika samhällseliga miljöer och institutioner.

Icke desto mindre har senare forskning ofta studerat olika delar av tidens kyrkomusik som mer eller mindre avskilda element. Vid en översikt av befintlig forskning faller det sig också rimligt att följa en åtskillnad mellan koralforskning, hymnologi samt liturghistoria och annan friare kyrkomusik. 1600-talet är också den tidsålder då förekomsten av orgelinstrument i kyrkor för första gången ger ett väsentligt avtryck i kyrkolivet. Materiella och praktiska studier relaterade till instrumenten behandlas i ett separat avsnitt.

Liturgiska former

Som redan har antytts sker en väsentlig repertoarmässig vidgning mellan 1500- och 1600-talen, vilket ger ett naturligt utslag i den typ av forskning som har bedrivits. 1600-talet präglas som helhet inte av samma förhållandevis dramatiska förändringar inom liturgins område, med nya ordningar och strider om hur anpassningen till reformatoriska ideal borde genomföras. Forskning som berör 1600-talet och det tidiga 1700-talets liturgiska sång har inte varit lika omfattande som den kring reformationstiden och den består till stor del av detaljstudier av enskilda företeelser och specifika kontexter. Däremot växer koralltraditionens betydelse kraftigt, i samspel med nya fromhetsideal och pedagogiska ambitioner – och därmed även psalm- och koralforskning för perioden 1600–1750.

Några äldre och nyare översikter inom fältet svensk kyrko- och liturghistoria, med relevans för forskning kring musiken kan här först beröras. Från den tidigaste fasen av liturghistorisk forskning härstammar historisk-kritisk forskning kring mässordningen, alltifrån Oscar Quensels *Bidrag till svenska liturgiens historia 2.* (1890–1893, jfr den kortfattade Quensel 1906). Från sekelskiftet 1900 gjordes också en rad utgåvor av källtexter som bland annat ger bilder av 1600-talets diskussioner och strävanden mot liturgisk enhet. Inom ”formulärforskning” kring normerande källor (kyrkoandböcker) utgör Rodhes *Svenskt gudstjänstliv* (Rodhe 1923) än idag en naturlig utgångspunkt, trots sin generella avgränsning mot det kyrkomusikaliska fältet. Ett sällsynt exempel på en bredare liturgisk undersökning finns i Karl Herbert Johanssons *Kyrkobruk och gudstjänstliv under 1700-talet* (Johansson 1938). Ööverträffat fylliga kyrkohistoriska presentationer av äldre snitt finns i bokverket *Svenska kyrkans historia* (Holmquist 1933b, 1938, Pleijel 1935b). Yelverton har utgivit en sammanställning av formulären i en rad tryck från 1531 och framåt (Yelverton, 1920), som dock inte tar hänsyn till de betydande skillnaderna mellan olika återtryck och upplagor under 15- 16 och 1700-talen.

Nyare presentationer finner man inom ramen för Carl Henrik Martlings *Svensk liturghistoria* (Martling 1992) och framförallt i det fjärde bandet av *Sveriges kyrkohistoria* (Montgomery 2002). Författare till det senare bandets fördjupningsartikel kring gudstjänst är Christer Pahlmblad (Pahlmblad 2002), den ende moderne svenske liturgiforskare som skrivit substantiellt om 1600-talets gudstjänst – inte minst genom att redan hans avhandling i flera frågor drar reformationstidens linjer fram till mitten av det påföljande århundradet (Pahlmblad 1998, jfr 1994, 2000). Utanför facket av kyrkohistorisk forskning finns insatser av Göran Malmstedt, som tecknar mentalitetsmässiga bakgrunder till olika aktörers relationer till gudstjänstfirande, främst som social arena, i *Bondetro och kyrkoro: Religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige* (Malmstedt 2002). Malmstedts studier kring den samhälleliga betydelsen av förändringar i kyrkoåret har viss bred relevans utan att beröra musikaliska frågor (Malmstedt 1994, 1999, 2007, jfr kring kyrkoåret med Gustaf Lindbergs äldre liturgiska studie, Lindberg 1937).

Bland mer specifikt liturgisk forskning är David Lindqvists många studier ännu de främsta källorna till kunskap om stormaktstidens gudstjänstliv, delvis genom tematiska studier som avhandlingen *Studier i den svenska andaktslitteraturen under stormaktstidevarvet: med särskild hänsyn till bön-, tröste- och nattvardsböcker* (Lindqvist 1939) samt hans *Nattvarden i svenskt kultliv, En liturghistorisk studie* (Lindqvist 1947a). Vid sidan av dessa skrev

Lindqvist dessutom en rad viktiga specialstudier kring förhållanden i Stockholm under 1600-talet (Lindqvist 1944, 1945, 1951, 1956). När det gäller gudstjänstformer som bl. a. kyrkliga förrättningar har få studier genomförts kring vare sig liturgin och musiken. Positiva undantag är Nils Lagerholms *Den svenska stormaktstidens högadliga begravningskick 1650–1700* (Lagerholm 1965) samt Herman Lundströms (Lundström 1914) och Lindqvists (Lindqvist 1947b) specialstudier av biskopsvigningar. Det kan dock särskilt noteras att vare sig kyrkohandböckerna av 1614 eller 1693 blivit föremål för djupare bok- och ritualhistoriska studier.

Som årtalen ovan visar är den liturgiska forskningen kring 1600- och 1700-tal splittrad, och härrör, med undantag för Pahlmblads bidrag, till stor del från första hälften av 1900-talet. Det svaga forskningsläget blir än mer tydligt när man ser till de fåtal studier som behandlar musikaliskt-liturgiska förhållanden under perioden 1600–1750. Här finns att nämna Sigurd Kroons *Ordinarium missae: Studier kring melodierna till Kyrie, Gloria, Sanctus och Agnus Dei t o m 1697 års koralpsalmbok* (Kroon 1953) och Pehr Edwalls tidigare nämnda studie kring tidegården under 1500- och 1600-talen (Edwall 1960). Edwalls forskning grundades i hans tidigare nytgåvor, med inledningar, av två centrala källor till det tidiga 1600-talets liturgiska sång: *Liber Cantus Upsaliensis* och *Liber Cantus Wexionensis* (Edwall 1943a-b). I dessa återfinns serier till mässans ordinarium, sekvenser och introitus ur det årtidsbundna propriet, vissa liturgiska hymner för mässan, sångavsnitt till högtidsdagarnas tidegård samt begravning, varför de kan sägas utgöra en direkt förlängning av traditionen från *Een liten song-book* från 1553, och dess handskriftliga motsvarigheter. Under stormaktstiden trycks också deskriptiva beskrivningar på hur bibelläsningar, litanian, m.fl. böner ska sjungas, i trycket *Allmänt bruk at siunga bönerna, wälsignelsen, epistlerna och evangelierna; samt brudmäszan och litanien* i flera upplagor (1701). Folke Bohlins utgåva med förord till *Olaus Ericis Sångbok* ger ytterligare kunskap kring ett exempel på tidens liturgiska sångbokstradition, som i detta fall även innehåller koraler (Bohlin, red. 1967). Forskning kring 1700-talets liturgiska sång är än mer sällsynt än för det tidigare århundradet. Förutom översiktsartikeln ”Kyrkosången” (Bohlin 1993) har Folke Bohlin studerat och utgivit material från 1780-talets Åbo (1968a, utgåva 1968b). Liturghistoria med fokus på musikaliska förhållanden 1600–1750 utgör med andra ord ett område som till allra största delen fortfarande väntar på belysning.

Psalm och församlingssång

När det gäller kyrklig sång i övrigt finns en rik flora av studier kring perioden, särskilt när det gäller 1600-talets koraler. En stor del av forskningen är främst inriktad på bönböcker eller psalmernas texter och kommer inte att presenteras här. I centrum för forskningens uppmärksamhet har koralpsalmboken 1697 stått, den första officiella melodipsalmboken i Sverige och ”utan tvekan det största monumentet i den svenska stormaktstidens musikhistoria” (Bohlin, red. 1985). Tre omfattande specialstudier bör särskilt nämnas. Den första är *Melodierna till 1695 års psalmbok: den s.k. gamla psalmboken* (Fransén 1929) av Natanael Fransén. Även om Fransén gjorde betydande insatser på flera kyrkomusikaliska områden kännetecknas dock hans forskningsbidrag ofta av en problematisk polemik, och en inte alltid genomgående akribi. Två andra monografier har skrivits i ämnet, av betydelsefulla svenskspråkiga forskare. Karl-Johan Hanssons *Koralpsalmboken 1697: en undersökning av dess tillkomst och musikaliska innehåll* (Hansson 1967) behandlar förhållandena vid tillkomsten av koralboken och detaljer kring trycket och dess musikaliska innehåll. Harald Göranssonns avhandling *Koralpsalmboken 1697: Studier i svensk koralhistoria* (Göransson 1999) fokuserar på urvalsprocesser när det gäller musiken, melodiernas ursprung och genomför detaljerade diskussioner av melodiernas bearbetning. Både Hansson och Göransson berör också efterverkningarna och koralbokens vidare historia under 1700-talet.

Förutom dessa mer omfångsrika arbeten och det ovan nämnda efterordet av Bohlin finns det flera mindre studier kring specifika aspekter av koralpsalmboken 1697. Här kan till exempel nämnas Toimi I. Haapalainens ”Koralsamlingarna 1697 och 1702 – en jämförelse” (Haapalainen 1980) och Jan Olof Rudéns ”1697 års koralpsalmbok i tabulaturnotation” (Rudén 2011). Hur koralerna i koralpsalmboken 1697 senare fick bredare funktioner genom att de användes som melodier för världsliga visor har undersökts av Margareta Jersild i avhandlingsarbetet *Skillingstryck: studier i svensk folklig vissång före 1800* (Jersild 1968, jfr här Dencker 1938).

En mängd enskilda hymnologiska studier har föranletts av upptäckten av specifika bevarade sångsamlingar (handskrifter). Bland forskning som presenterar och på olika sätt kontextualiserar enskilda källor kan främst nämnas Jan Redins kommenterade utgåva av den s.k. ”Rappe-handskriften”: *Koralbok skriven av Israel Olai Leimintinus cantor scholae i Kalmar, år 1675* (Redin 1956, jfr 1952). Noterbara artiklar med liknande inriktning är Erik Erikssons ”Några nyfunna äldre svenska tryck som bl.a. justerar den svenska psalmbokshistorien” (Eriksson 1975/76) och Ingmar Milveden ”Ekebybornaboken – en

nyupptäckt svensk koralkälla” (Milveden 1988). Finländska forskare har varit särskilt aktiva när det gäller den här typen av hymnologiska undersökningar av material från dåtidens östra delar av Sverige. Ingeborg Lagercrantz publicerade ett antal studier kring mitten av 1900-talet, bl. a. avhandlingen *Lutherska kyrkovisor i finländska musikhandskrifter från 1500- och 1600-talen* (Lagercrantz 1948b) och ”Åbo domkyrkas orgelkoralbok” (Lagercrantz 1949). Tre decennier senare disputerade Toimi I. Haapalainen i Åbo på en avhandling som klarlägger de musikaliska källorna till den s.k. Kangasala-handskriften, *Die Choralhandschrift von Kangasala aus dem Jahre 1624. Die Melodien und ihre Herkunft* (Haapalainen 1976). Erkki Tuppurainen har vid sidan av undervisning vid Sibeliusakademins avdelning i Kuopio genomfört en lång rad större och mindre forskningsinsatser kring finskt liturgiskt musikmaterial, t.ex. ”Die Orgeltabulatur des Doms zu Turku/Åbo” (Tuppurainen 2000) och ”Koralhandskrifter från 1700-talets Finland” (Tuppurainen 2011).

En företeelse typisk för 1600-talet är de olika försöken att skapa versifierade psaltarparafraser för att kunna sjunga Psaltaren inte minst vid tidegärdsbönen. På grund av psaltarparafrasens starka ställning i vissa kontinentala reformerta traditioner möttes bruket med viss misstro – som ett sätt att låta sådan teologi vinna insteg i Sverige. Bland de svenska exempel som i tydlig luthersk ortodox tradition var kristologiskt präglade (och därmed mindre biblicistiska mot originaltexten) har Karl-Johan Hansson utförligt studerat läkaren Andreas Palmchrons bidrag ”Andreas Palmchrons psaltarparafraser från mitten av 1600-talet” och *Palmchrons sångpsaltare, en svensk 1600-talshandskrift, dess ursprung, innehåll och plats i spänningsfältet mellan reformert och luthersk tradition* (Hansson 1982, 1992). Som framhållits av Pahlmblad (Pahlmblad 2002) finns dock andra svenska källor till detta bruk som mer eller mindre inte alls studerats inom forskning.

1700-talets koralhistoria är ett komplext och på originalkällor rikt område som ännu till stor del är outforskat (trots förekomsten av en koralregistrant i Lund, se avsnittet forskningsmiljöer nedan). Den barockens estetik som ännu präglade koralpsalmboken 1697 kom efter ett par decennier att gradvis ge vika för mer strävanden mot en modern systematik och enhetlighet. Brister i utgåvan från 1697, stor oreda i psalmsången samt den allt större förekomsten av orglar bidrog till strävanden att förändra praxis. Förutom en kortare översikt av Moberg (Moberg 1932a, 446ff.) har både Gösta Morin (Morin 1933, 1944) och Harald Göransson i artiklar gett skissartade bilder av hur den här förändringen såg ut, men även påvisat att källmaterialet långt ifrån skapar klarhet i hur psalmsången gestaltades och ackompanjerades (Göransson 1999a: ”Det gåtfulla 1700-talet: Studier kring

upplysningstidens svenska koralrevolution, jfr en kortare biografisk diskussion i Lundblad 2016b). Anders Dillmars avhandling (Dillmar 2001) tecknar också en bild av 1700-talets situation som bakgrund till det tidiga 1800-talets utveckling.

Orgel-ackompanjemang och uppförandepaxis av koraler under tidigmodern tid är överhuvud ett komplext område där bevarat källmaterial endast delvis ger inblickar i den historiska faktiska praxisen. Inom det området finns ansatser inom instrumentrelaterad och konstnärlig forskning, som kompletterar äldre källorienterade forskningstraditioner. Exempel på det senare finns av Kari Olsson i ”En svensk koralbok i handskrift från 1700-talet: Ett bidrag till frågan om koralspelet i svenska kyrkor under äldre tider” (Olsson 1945) och av Åke Vretblad i ”Något om musikaliska ornament i svensk 1700-talspraxis” (Vretblad 1949). Till denna får också Eskil Burmans bidrag ”Om koralspel på 1700-talet” räknas (Burman 1976). En livlig debatt i denna fråga (med deltagande av bland annat Göransson, Bohlin och Harald Vogel) utbröt i *Kyrkomusikernas tidning* under 2001, med anledning av konstnärlig och organologisk forskning, och invigningen av Örgryte kyrkas barockorgel, med konserter, seminarier och gudstjänster samma år (Bohlin et. al., 2001–02).

Ett område som ofta ligger vid sidan av fokus för traditionell hymnologisk forskning är den andlighet som utövades *utanför* gudstjänstens ram. Från kyrkohistoriskt och litteraturvetenskapligt håll har olika typer av bönböcker, katekesrelaterat material och predikan utanför det normala församlingslivet studerats ingående. Som nämnts i relation till 1600-talets psaltarparafrafer fanns dessutom under hela perioden ett inflytande från andra traditioner än den lutherska, framför allt genom förekomsten av affärsidkare och invandrare från olika delar av kontinenten. Under 1700-talet finns i Sverige också exempel på pietistisk och herrnhutisk musiktradition, vilken senare skulle komma att få betydelse även för musiken iden lutherska statskyrkans gudstjänster. Christina Ekström är en av de få musikkforskare som har fördjupat sig i detta område, genom sin avhandling ”*Gör dig en sång uti mitt bröst*”: *Musikalisk gestaltning i ljuset av herrnhutisk tradition* (Ekström 2007). En märklig egenhet som ännu inte fått full belysning är att inte obetydligt antal av hovkapellets medlemmar under 1700-talet (mer eller mindre hemligen) haft nära kontakter med brödrarförsamlingen i Stockholm.

Institutioner, geografiska miljöer och samlingar

Kyrkomusikens karaktär av gränsöverskridande verksamhet mellan olika samhälleliga aktörer och institutioner har kortfattat diskuterats i början av avsnittet kring 1600- och 1700-talen. Ett

konkret exempel på en typ av ”personalunion” av central betydelse inom dåtidens musikliv är prestigefyllda posten som hovkapellmästare. Innehavaren var under långa perioder även samtidigt organist i Tyska kyrkan och under en tid också i Storkyrkan. Musiklivet i S:t Jacobs kyrka har blivit föremål för en egen långtgående historisk översikt med början vid mitten av 1600-talet (*S:t Jacobs kyrka i musikhistorien*, Kjellberg, red. 1993). I stiftsstäderna var samverkan mellan stad, kyrka och skola än mer påtaglig, både vad gäller musikens roll i en luthersk skolutbildning och de tillgängliga resurserna för körsång. Under 1700-talet skedde en förändring där skolans musikresurser i form av körsångare spelade en gradvis mindre roll, medan en högre professionalisering av inte minst organistrollen öppnade för nya synergieffekter med ett framväxande sekulärt och borgerligt musikliv.

Greger Andersson drev som professor vid Lunds universitet bland annat flera källnära socialhistoriska projekt som kunde klarlägga den här typen av samband. Även om utgångspunkten främst var stadsmusikantväsendet i Sverige under 1600- och 1700-talet har dessa också relevans för den samtida kyrkomusiken. Tillsammans med ett bredare intresse för östersjöområdet som musiklandskap resulterade Anderssons forskning bl. a. i studier som ”The organists and the system of privileged musicians in Sweden” (Andersson 1993a), ”Städerna som musikmiljöer” (Andersson 1993b) och ”Stadsmusikanter, organister och tornväktare” (Andersson 1998). Fabian Dahlström har bidragit med liknande forskning kring städer kring Östersjön – på prosopografisk nivå, dvs. summan av mikrohistoriska undersökningar av enskilda individer – och har sammanställt databasen *Stadtmusikanten, Organisten und Kantoren im Ostseeraum bis ca 1850* (Dahlström 2013). En liknande ansats som hos Dahlström, vad gäller studieobjekt, finns även i *Orgelbau, Orgelmusik und Organisten des Ostseeraums im 17. und 19. Jahrhundert* (Schneider och Werbeck, red. 2006).

En del mindre studier kring särskilda geografiska miljöer, församlingar eller utbildningsinstitutioner under perioden har också genomförts. Bland dessa kan exempelvis nämnas ”Musiken vid allmänna läroverket i Västerås före 1850” (Kallstenius 1923), ”Kalmar stifts kyrkosångstradition efter reformationen fram till 1697” (Redin 1951, jfr 1935), ”Johan Ewerhardt och musiken i Skara” (Aulin 1948), ”Musikorganisation och musikutövning i Linköpings skola, kyrka och stad 1611–1724” (Luttu 1968), *Musiken i Uppsala under stormaktstiden 1 1620–1660* (Kyhberg 1974), ”En hoop Discantzböcker i godt förhvar’ något om Strängnäs-gymnasiets musiksamling under 1600-talet” (Davidsson 1976), ”Skol- och kyrkomusik i Västerås 1620–1750” (Bergquist 1991). Övervägande delen av dessa och

liknande studier består av opublicerade studentuppsatser eller är publicerade i svåråtkomliga publikationer av regional karaktär.

Fortfarande väntar flera stora och rika kyrkoarkiv på genomgångar som kan belysa olika specifika musikaliska förhållanden. Ett exempel utgör de icke-territoriella församlingarnas arkiv, som de tyska församlingarna, hovförsamlingen, finska församlingen och olika militära arkiv med relevans för gudstjänstutövning. Mer djupgående studier kring geografiska platser som Gävle och Västerås, båda med rika kyrkomusikaliska miljöer under perioden, väntar på mer ingående arkivstudier som skulle generera kunskap om kyrkomusikaliska förhållanden. Vidare är det inte bara relevant för en studie 1600–1750 utan till viss del också nödvändigt att beakta förhållanden utanför gränserna för det tidigmoderna Sverige. Den ojämna nivån i bevarandesituationen för källmaterial (både när det gäller musikalier och andra källor) gör det nödvändigt att i varierande grad inkludera material från andra delar av det nordeuropeiska lutherska området. En miljö under 1600-talet som är inte är väldokumenterad i sig, men ändå är av stor internationell betydelse är musiken i Visbys Mariakyrka. I ”Visby-tabulaturen” (eller ”Berendt Petri-tabulaturen”) finns en viktig källa till spridningen av musik från den tongivande nordtyska orgelskolan, vilket även visar på den socialhistoriska betydelsen av kulturellt utbyte i östersjöområdet (se Kite-Powell 1979, Dirksen 1998, Lundblad 2015, Schneider 2015 och Bugenhagen 2015).

Det kungliga svenska hovets musikutövning är av central betydelse inte bara för kunskap om hovet och förhållanden i Stockholm, utan också för musikutövningen i andra delar av Sverige genom den centraliserade maktstrukturen under perioden 1600–1750. De kungliga hovmusikernas repertoar bestod till stor del av kyrkomusik. I deras tjänstgöring ingick att under långa perioder ansvara för musiken inte bara i hovförsamlingen utan också i Tyska församlingen och i Storkyrkoförsamlingen vid större kyrkliga helgdagar. Det svenska hovets musikutövning har varit föremål för flera större studier. Den musikaliska repertoaren och bevarade musikalier kan ge värdefull kunskap om kyrkomusikaliska förhållanden. En av de största europeiska 1600-talssamlingarna med musik, den s.k. Dübensamlingen (i Uppsala universitetsbibliotek) utgörs av det svenska kungliga hovets musikbibliotek ca 1650–1720. Till största delen innehåller denna samling kyrkomusik. Vid sidan av Dübensamlingen finns andra större samlingar av bevarade musikalier från perioden, som Tyska kyrkans samling och andra omfattande samlingar musik i Musik- och teaterbiblioteket, Uppsala universitetsbibliotek och i de flesta av de tidigare stiftsbiblioteken. Dessa har med några få

undantag hitintills undersökts systematiskt i mycket liten grad avseende kyrkomusikaliska förhållanden.

När det gäller forskning kring den svenska 1600-talsmusiken – med Dübensamlingen som en samlade punkt – har Uppsalainstitutionen varit helt dominerande, både historiskt sett och sett till nuvarande förhållanden. Carl-Allan Moberg och Erik Kjellberg ägnade båda den svenska hovmusiken under tidigmodern tid en betydande del av sin tid som professorer vid Uppsalainstitutionen. Mobergs studier har en kulturhistorisk ansats med fokus på bevarad musik, som t.ex. ”Drag i Östersjöområdets musikliv på Buxtehudes tid” (Moberg 1957) medan Kjellberg arbetat med mer social- och ämbetshistoriska inriktningar, som i avhandlingen *Kungliga musiker i Sverige under stormaktstiden: studier kring deras organisation, verksamheter och status ca 1620-ca 1720* (Kjellberg 1979). Lars Berglunds avhandling om Christian Geists vokalmusik behandlar nästan uteslutande kyrkomusik och utgör ett viktigt bidrag till kunskapen om musikens funktion och plats i liturgin i 1600-talets Stockholm (Berglund 2002). Maria Schildt har utifrån studiet av bevarade musikalier kunnat bidra till specifika kyrkomusikaliska områden, exempelvis kring mässordinariets musik och hur repertoar användes och anpassades till kyrkoåret. Ett annat område är hur importerad romersk-katolsk repertoar anpassades till den lutherska lokala gudstjänsten (Schildt 2014). Eftersom Dübensamlingen fortsatt röner stor uppmärksamhet också bland utländska forskare finns det flertalet publikationer som i olika omfattning har relevans för tidig kyrkomusik i Sverige, exempelvis Geoffery Webbers (Webber 1988, 1993, 1996) och Friedhelm Krummachers (Krummacher 1971, 1978, 1979 och 1996) bidrag. Ett annat exempel är Olga Geros nyligen publicerade monografi (Gero 2015) vilken behandlar frågan om textförslagor för den figuralmusik som framfördes inom gudstjänster i Stockholm under det sena 1600-talet, och specifikt relationen text och musik i kompositionerna.

Svensk musikforskning kring tidigmodern tid har under de senaste decennierna i hög grad utgått från den nämnda Dübensamlingen (jfr Kjellberg 2010). Som en viktig källa inte minst till tonsättaren Dietrich Buxtehudes (c. 1637–1707) musik har material från Uppsala och Lund under en lång tid uppmärksammats även i forskning där kyrkomusikaliska och kyrkohistoriska kombinerats med idéhistoriska perspektiv (Hedar, 1951, 1954). Exempel av betydelse är exempelvis Hilding Pleijels *Der schwedische Pietismus in seinen Beziehungen zu Deutschland: eine kirchengeschichtliche Untersuchung* (Pleijel 1935) samt Christian Bunnens *Kirchenmusik und Seelenmusik. Studien zu Frömmlichkeit und Musik im Luthertum des 17. Jahrhunderts* (Brunner 1966). Det finns också en del specialstudier med liknande

angreppsätt där kulturhistoriska och kyrkohistoriska perspektiv kombinerats med musikhistoriska. Som exempel kan nämnas Lars Berglunds studie kring Ulrika Eleonoras (d.ä.) jordfästning (Berglund 2004) och flera studier kring kommunionsmusik under tidigmodern tid. Både församlingssång och figuralmusik diskuteras i Harald Vogel: "Aspects of Communion Music Practice in North German Churches in the Seventeenth Century" (Vogel 2016), Lars Berglund: "The Aria, the Stylus Melismaticus and the Holy Communion. Devotional Music from Northern Courts in the Late Seventeenth Century" (Berglund 2005) och Lars Eckerdal: "Kommunionsång i Svenska kyrkan" (Eckerdal 2007). Andra delområden skulle på liknande sätt kunna få en fördjupad förståelse genom en kombination av kyrkohistoriska, teologiska och musikhistoriska angreppsätt.

När det gäller de musikhistoriska förhållanden under första hälften av 1700-talet har svensk musikhistorisk forskning traditionellt haft ett fokus på den enskilda kompositör, Johan Helmich Roman (1694–1758), som i historieskrivning kommit att kallas "den svenska musikens fader". Också här har Uppsala-institutionens miljö varit av avgörande betydelse, men tonvikten har inte i första hand legat på hans kyrkomusik utan analyser av andra verk och Romans verksamhet vid det svenska hovet (för översikter, se Bengtsson 1979, Ivarsdotter-Johnsson 1993). Inom kyrkomusiken finns en rad utforskade och obesvarade frågor, inte minst hur befintlig musik från utlandet anpassades till de lokala språk- och gudtjänstförhållandena är ett sådant utforskat fält. En studie i saken bedrivs f.n. i Uppsala av forskaren Ester Lebedinski Arvidsson.

Musikteoretisk diskussion

Den musikteoretiska diskussionen under den studerade perioden har stor relevans för förståelsen av tidens kyrkomusik, samt dess reception vidare genom historien. Det rör sig inte bara om den konkreta syn på musikalisk praxis som idag generellt sett menas med begreppet musikteori. Det är snarare fråga om en akademisk musikteoretisk diskussion, skriven på latin, (senare på tyska eller svenska), vilken står i brytpunkten mellan filosofisk rationalism, frågor som idag hänförs till området akustik, samt metrik. En lärobok i musikteori från 1600-talet, för latinskolan, har översatts av Peter Sjökvist och utgivits med kommentar av Mattias Lundberg ("Andreas Orostander's Compendium musicum: a Swedish music primer from the late seventeenth century", Lundberg och Sjökvist 2010).

Kopplingarna mellan (naturvetenskaplig) forskning och kyrkomusik blir tydlig vid arbetet med 1695 års psalmbok, som i Uppsala förbereddes av Olof Rudbeck samt

matematikprofessorn Harald Vallerius. Vallerius var både *director musices* och domkyrkoorganist och den ledande kraften bakom koralpsalmboken 1697. Centrala delar av hans skrifter som musikteoretiker har gjorts tillgängliga genom översättning och kommentar av Peter Sjökvist i *The music theory of Harald Vallerius: three dissertations from 17th-century Sweden* (Sjökvist 2012). Vallerius diskuterar till exempel psalmer och hur rytmen och melodierna samverkar med det textliga innehållet. Genom Harald Göranssons forskning kring koralpsalmboken kom även Vallerius – i Göranssons idag ifrågasatta tolkning – syn på rytmik att spela en avgörande roll vid arbetet med 1986 års psalmbok (och koralbok).

Det finns ett antal andra 1700-talsdissertationer som behandlar musik, varav vissa har studerats (Lundberg 2007b) medan andra i dagsläget utgör självklara utgångspunkter för framtida forskning. En förutsättning för sådant arbete är expertis inom nylatin, och ofta även historisk matematik. Miljön för nylatin är stark med flera samtidigt verksamma forskare i Uppsala (Hans Helander, Peter Sjökvist m.fl.), samt i viss mån i Lund.

Editioner och digitalisering

Liksom för den tidigare reformationsperioden är kunskapsläget kring 1600- och 1700-talens musik i ständig förändring genom att nytt källmaterial upptäcks och kan identifieras. En central aspekt av sentida svensk forskning rörande perioden har utgjorts av arbeten kring publicering och tillgängliggörande av arkivmaterial, en utveckling som möjliggörs genom nya tekniker av digital publicering.

En viktig dimension av tillgängliggörande rör att utforma vetenskapliga editioner. Medan en 1600-talspsalmbok med en melodilinje kan vara direkt tillgänglig för forskning, finns det mer komplext material där forskning är beroende av att det finns en bearbetning av musiken. Det kan till exempel gälla flerstämmiga sättningar där musiken är utspridd på flera stämböcker. Oavsett om det är fråga om att få till en enkel uppställning i partiturförm eller ambitiösa genomarbetade editioner är detta en verksamhet som tar mycket tid i anspråk. Vid Institutionen för Musikvetenskap i Uppsala finns erfarenhet och kompetens vad gäller digitalisering av musikhandskrifter genom det mångåriga arbetet med den s.k. Dübendatabasen som varit ett pionjärprojekt, även internationellt, när det gäller digitalisering av europeiska tidigmoderna musiksamlingar. Efter ett projekt kring franskt material från det tidiga 1700-talet i Uppsala universitetsbiblioteks samlingar behandlas för närvarande en projektansökan från institutionen om en digitalisering av de stora samlingarna av övrig 1700-talsmusik.

Luthersk musikförståelse

Ett område som är av stor betydelse för hela den nordiska kyrkomusiken är de sätt på vilka Martin Luther tjänar som förgrundsgestalt och auktoritet för förståelsen av både musik och liturgi. Det är därför av värde att lyfta fram nyare exempel på nordiska Luther-tolkningar, både kring Luthers egen musikförståelse, hans musikaliska praxis, samt tidigmodern luthersk tradition.

En dansk volym och några artiklar ur den är värd särskild uppmärksamhet i detta sammanhang: antologin *The Arts and the Cultural Heritage of Martin Luther* (Østrem, Fleischer och Petersen, red. 2003). Carl Axel Aurelius visar i ett bidrag på hur en rättvisande förståelse av den teologiska betydelsen av Luthers psalmer behöver vila på insikten om en pastoral teologiförståelse, där teori är av central betydelse men står i nära dialog med kristen praktik. Nils Holger Petersen diskuterar Luthers tyska mässordning utifrån perspektiv kring kulturarv och framhäver i dialog med en nutida luthersk mässkomposition (Dieter Schnebel) betydelsen av mässans form, som i luthersk tradition baseras på pedagogiska och teologiska grunder – snarare än kyrkorättslig auktoritet. Eyolf Østrem diskuterar i detalj vilka kompositionstekniska detaljer som kan ha fått Luther att associera tonsättaren Josquins musik med evangeliets frihet – i motsats till ”lagiskheten” hos Heinrich Finck. Slutsatsen är att båda den estetiska och teologiska åtskillnaden är omöjlig att slutgiltigt fastställa, utan snarare är avhängig både omdöme och situation.

Vid teologiska fakulteten i Helsingfors har Miikka E. Anttila presenterat en av de senaste decenniernas viktigaste tillskott till uttolkningen av Luthers musiksyn. Anttila breddar i sin avhandling *Luther's Theology of Music: Spiritual Beauty and Pleasure* den s.k. Helsingforsskolan med en nyansats mot det estetiska fältet. Studien tillför en systematisk närläsning av centrala uttalanden kring musik och förankrar deras betydelse brett i Luthers skrifter. Resultatet är en ny bild av Luther även som en estetisk tänkare, med utgångspunkt i begrepp som glädje, frihet och skönhet. (Anttila 2013, jfr även Lundblad 2014). Elisabeth Gerle tangerar frågor om musik och sinnlighet hos Luther i boken *Sinnlighetens närvaro* (Gerle 2015) och bygger i en ytterligare artikel vidare på Anttila i en egen diskussion av musik och skapelseteologi (Gerle 2018).

Utan att tillföra egentligt nya kunskaper till den internationella forskningen har Luthers eget liturgiarbete nyligen presenterats på svenska av Thomas Girmalm (Girmalm 2017) samt kortfattat av Lena Petersson (Petersson 2013). Ett antal centrala musiktexter av Luther har

utgivits i översättning med kommentarer av Mattias Lundberg. I boken behandlas även översiktligt senare tiders reception av Luthers texter och liturgiska ordningar (Lundberg 2017d).

Det betydande projektet *Martin Luthers psalmer i de nordiska folkens liv* bedrevs inom NORDHYMN mellan 2003–06 och engagerade ett 60-tal forskare över de nordiska nationsgränserna samt över ett flertal discipliner (teologi, musikvetenskap, litteraturvetenskap, pedagogik och sociologi). Efter mer allmänna introduktioner av Bernice Sundkvist, Nils Holger Petersen och Jørgen Kjærgaard kring Luther tecknas ett brett panorama över den präglade betydelsen av dessa psalmers betydelse för nordisk kultur, litteratur, musik, gudstjänstliv och religionsundervisning fram till slutet av 1900-talet. En lång rad musikvetenskapliga bidrag tecknar psalmernas spridning i de nordiska länderna, liksom både melodiernas estetiska former i olika tider och deras harmoniseringar i koralböcker etc. Projektet redovisas i en fyllig volym under redaktion av forskningsledarna Sven-Åke Selander och Karl-Johan Hansson (Selander och Hansson, red. 2008).

Den vidare historiska utvecklingen av en livaktig luthersk musiksyn under ortodoxins tidevarv har i Norden främst studerats genom Sven Rune Havsteen avhandling vid Köpenhamns universitet, *Musikanskuelsen i det 17. århundredes lutherske tradition* (Havsteen 2004, jfr i artikelformat Havsteen 2003, 2012) Havsteens avhandling kännetecknas inte minst av ambitionen att hålla samman frågor om konfessionell estetisk kultur med diskussioner av dess präglade betydelse för konkret musikalisk repertoar. På svensk mark har Henrik Tobin publicerat ett par populärt hållna böcker som på olika sätt berör frågor om luthersk musikestetik. *Den underbara harmonin: aspekter på musikens teologi* (Tobin 1996) utgår från presentationer av musikestetiska perspektiv och praxis hos Luther och andra centrala gestalter i reformatorisk, lutherskt ortodox och pietistisk kontext. Den senare titeln *Ett gemensamt kosmos: perspektiv på musik, liturgi och teologi* (Tobin 2015) berör de antika och medeltida epoker som i internationell forskning under senare tid ibland kallats ”the grand tradition”. Tobins förhållningssätt till den lutherska tradition framträder här som principiellt negativ, då dessa epokers spekulativa tänkande skildras som en positiv helhet av musik och teologi, vilken går förlorad hos Luther och den påföljande moderniteten (jfr Lundblad 2016a).

Instrumentforskning

En viktig men också speciell och i nutiden bitvis negligerad aspekt av musikforskning rör kunskapen om musikinstrument, både som materiella artefakter och som implicita källor till konkret musikalisk praxis. Inom hela fältet av instrumentforskning – organologin – har forskning specifikt kring orgelinstrumentet historiskt sett varit både stark och livaktig. Sverige, och därmed även Svenska kyrkan, har ett stort och välbevarat bestånd av orglar från tiden före 1750. Dokumentationen av dessa instrument har stegvis utökats och förfinats under moderniteten, med utgångspunkt från Abraham Abrahamsson Hülphers *Historisk Afhandling om Musik och Instrument särdeles om Orgwerks Inrättningen i Allmänhet jemte Kort Beskrifning öfwer Orgwerken i Swerige* (Hülphers 1773), samt det arkiv med excerpter och förteckningar efter Hülphers som förvaras i Västerås stiftsbibliotek.

Under 1900-talet fick forskningen kring äldre orglar ett uppsving under samma tid som Moberg initierade musikhistorisk forskning kring äldre kyrkomusik. I samma andas barn av avståndstagande från en senromantisk och känslöcentrerad liberal kultur erbjöd äldre tiders ideal en ”objektiv” resning och stramhet som även kunde tjäna som produktiv norm för en nyuppväckt luthersk musikkultur. Från 1930-talets början tjänade Bertil Wester som en central kraft inom forskning och dokumentation av svenska orglar från medeltid fram till gustaviansk tid; se främst texterna (Wester 1930, 1931), avhandlingen *Gotisk resning i svenska orglar: En undersökning med huvudsaklig begränsning till det svenska materialet under medeltiden* (Wester 1936a), samt dokumentationsbanden i serien *Kyrkorglar i Sverige* (Wester 1936b).

Orgelbyggaren Johan Niclas Cahman (1675–1737) och de instrument som finns bevarade från hans skola har sedan mitten av 1900-talet spelat en central roll för orgelforskning med relevans för perioden 1600–1750. En lång rad publikationer redovisar olika specialstudier kring Cahmanorglar och tidens orgelbyggeri (se t.ex. Lindgren 1958, Kyhlberg 1945, 1953, 1961). I nutiden har studiet expanderat vidare och resulterat i monumentalverk som Jan Forsbergs *Speldonet: Cahmanorglar 1674–1737: en tongivande byggnadskonst* (Forsberg 2015), liksom den utförliga dokumentationen av det enskilt viktigaste bevarade 1700-talsinstrumentet, orgeln i Lövestabruk: Axel Unnerbäcks *Johan Niclas Cahman och orgeln i Leufsta bruk* (Unnerbäck 2016).

Orgeln i Lövestabruk har en internationell betydelse som gett den en central roll även i en viktig breddning av forskning till studiet av orgeln som ett kulturhistoriskt objekt, en spegel

av sin tid där teknik, hantverkshistoria, kyrka, musikalisk praxis och samhälleliga förhållanden samspelar. Studier kring Lövstabusorgeln ingår i internationella samarbeten med bas i Sverige, såsom *The Organ as a Mirror of its Time: North European Reflections, 1610–2000* (Snyder, red. 2002) och *The Nordic-Baltic organ book: history and culture* (Frisk et al., red. 2003). Både dessa antologier är utvecklade i samspel med den livaktiga forskningsmiljö som under flera decennier byggdes upp vid Göteborgs universitet, i samspel mellan musikvetenskap och konstnärlig forskning (med en markant tonvikt inom orgelområdet).

Med utgångspunkt inte minst i en viktig studie som Hans Davidssons doktorsavhandling *Matthias Weckmann: The Interpretation of his Organ Music* (Davidsson 1991), kom studiet av interpretationsforskning kring barockens orgelmusik att förenas med både traditionell musikhistorisk forskning och organologi. Med grundandet 1995 av GOArt (Göteborg Organ Art Center) kom Göteborgs universitet att utgöra ett både nationellt och internationellt centrum för konstnärlig forskning och kulturarvsfrågor med utgångspunkt från orgelinstrumentet och dess repertoar. En viktig dimension av centrets arbete var att initiera ett nära samarbete med Chalmers tekniska högskola för att fördjupa och återskapa kunskaper om historiska hantverkstekniker inom orgelkonsten, utifrån studier och dokumentation av bevarade instrument. Denna forskning har genomförts på hög internationell nivå, med direkt relevans för kulturvård av äldre orgelinstrument och har resulterat i en lång rad större forskningsprojekt – som *The SENSORGAN Project*, *The COLLAPSE Project*, *The TRUESOUND Project* – samt doktorsavhandlingar (exempelvis Tobias Carlsson 2002, Annika Niklasson 2007).

Ett viktigt och konkret resultat av den tvärvetenskapliga ansatsen mellan instrumentforskning och teknisk forskning var byggnationen i Örgryte nya kyrka av en betydande replika av den tyske mästaren Arp Schnitgers (1648–1719) orgelbyggeri (inom ramen för *The North German Organ Research Project*, se Davidsson 2000, Speerstra 2003b, samt dokumentationen av ett liknande projekt utanför GOArt i Weman Ericsson 1999: *Övertorneåprojektet: Om restaureringen av orgeln i Övertorneå*). Både detta instrument och senare genomförda historiska rekonstruktioner har öppnat för utvecklad forskning i gränslandet mellan instrument och musikaliska gestaltning, t.ex. inom ramen för forskningsprogrammet *Förändringsprocesser i nordeuropeisk orgelkonst 1600–1970 – integrerade studier i spelpraxis och instrumentbygge* (1995–2000). Både Ibo Ortgies och Johan Norrback har som forskare knutna till GOArt i ett flertal publikationer studerat

historiska instrument som källa till kunskap av tidigmodern spelpraxis. Norrbacks avhandling *A passable and good temperament: a new methodology for studying tuning and temperament in organ music* (Norrback 2002) studerar tempereringsfrågornas ("orgelns stämning") betydelse för J. S. Bachs orgelmusik, medan Ortgies studerat deras påverkan inom ensemblespel, repertoarspel och improvisation i ett flertal publikationer – främst i avhandlingen *Die Praxis der Orgelstimmung in Norddeutschland im 17. und 18. Jahrhundert und ihr Verhältnis zur zeitgenössischen Musikpraxis* (Ortgies 2004, jfr 2003, 2008, 2011a-b).

Ytterligare en avhandling anknyter till den kunskap om 1600-talets nordtyska orgelkultur som utvecklats i Göteborg, utan att institutionellt höra till GOarts verksamhet. Karin Nelsons *Improvisation and Pedagogy through Heinrich Scheidemann's Magnificat Settings* (Nelson 2010) utvecklar förståelsen av liturgisk improvisationspraxis under epoken och sätter därmed befintlig orgelrepertoar i en ny belysning som pedagogiska förebilder för vidare kreativitet.

GOart har även utvecklat ny kunskap kring hantverk och spelpraxis kring klavikord och pedalklavikord, ett instrument av stor betydelse för tidig kyrkomusik både för sina egna kvaliteter och som ett vanligt förekommande övningsinstrument för tidens organister. Sedan tidigare fanns genom organologen Eva Helenius-Öberg svensk klavikordkultur under 1700-talet väl dokumenterad, se avhandlingen *Svenskt klavikordbygge 1720–1820* (Helenius-Öberg 1986). Vid GOart har Joel Speerstra under en längre tid utforskat instrumentets historia och relation till orgelspel, i avgränsade studier och i avhandlingen *Bach, the pedal clavichord, and the organist* (Speerstra 2000, jfr 2004).

Under senare tid har GOart framför allt fungerat som en kunskapsresurs inom det kulturvårdande fältet. Redan från sin första tid har centret bedrivit en omfattande dokumentationsverksamhet av inte minst svenska orglar och i det av Vetenskapsrådet finansierade projektet *Organa Sueciae: Studies of the Organ Landscape of Sweden* (2008–2010) har befintlig kunskap från eget material samt Riksantikvarieämbetet digitaliserats och tillgängliggjorts. Riksantikvarieämbetet har även finansierat forskning vid GOart inom projektet *Svensk orgelforskning med inriktning på kulturmiljövårdens behov*. Flera stift inom Svenska kyrkan har under senare år genomfört detaljerade inventeringar över sina orgelbestånd, ofta med kunskaper eller personal från GOart. Det förs vidare diskussioner om att samordna återstående inventeringar och sammanställa dessa med befintligt material i en heltäckande databas för historiska orgelinstrumenten inom Svenska kyrkan, något som skulle utgöra ett mycket värdefullt grundmaterial för framtida forskning och kulturvård.

Forskningsmiljöer

Att definiera begreppet forskning inom musikområdet är långt ifrån självklart. Redan den tidigare historiska översikten har i stora drag skildrat framväxten av modern musikvetenskaplig forskning, inom ramen för ett humanistiskt studium. Utbildning och forskning inom det traditionella ämnet musikvetenskap har framför allt under 1900-talets senare del breddats vad gäller såväl metoder som studieområden. Vid sidan av underdiscipliner som musikhistoria, musikteori, musiketnologi och musikestetik ryms idag områden som kulturteori, musiksociologi och musikproduktion inom ämnet. Musikvetenskap bedrivs idag i varierande omfattning vid större humanistiska fakulteter och kan vid mindre högskolor förekomma med diverse organisatoriska förutsättningar.

Vid sidan av musikvetenskap finns i Sverige forskning inom ramen för musikhögskolor och konstnärliga fakulteter. Inom dessa institutioner finns i varierande omfattning ofta både musikpedagogisk och konstnärlig forskning (musikalisk gestaltning). Dessa discipliner har utvecklats sedan slutet av 1900-talet utifrån rötter i musiklejarutbildningarnas didaktiska reflektion, respektive stöd till konstnärliga utvecklingsprojekt. Även om den så kallade Bolognareformen under 2000-talet har fört praktisk och konstnärlig utbildning närmare den övriga högskolevärldens utbildningsformer är ett särdrag för den konstnärliga forskningen att den i huvudsak inte utgår från meritering inom teoretiska studier, eller förutsätter en grundutbildning inom humanistisk eller filosofisk fakultet.

Det följande avsnittet diskuterar ett urval av universitetsinstitutioner och andra typer av nätverk. Enbart de miljöer som har spelat, eller idag spelar, en roll för forskning inom äldre kyrkomusik kommer här presenteras.

Institutionen för musikvetenskap vid Uppsala universitet har alltsedan Carl-Allan Mobergs verksamhet att etablera modern musikforskning i en humanistisk forskningsmiljö spelat en avgörande roll för musikhistorisk forskning, vilket återkommande varit åtminstone delvis synonymt med forskning inom kyrkomusik. Under en längre period under andra hälften av 1900-talet kom dock den dåvarande musikvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet att utgöra en drivande motor för studiet både svensk och nordisk forskning inom inte minst kyrkosång. Denna verksamhet bars upp av Folke Bohlin som i Lund tjänstgjorde som docent (1970–1986) och professor (1986–1996). Sedan Bohlins pensionering och professorn Greger Anderssons tidiga frånfalle är dock Uppsalainstitutionen återigen den enda

svenska forskningsmiljö som i större skala bedriver forskning kring äldre kyrkomusik i en humanistisk tradition.

2017 finns i Uppsala två professorer i musikvetenskap, vilka huvudsakligen bedriver forskning rörande vokalmusik, främst kyrklig, under tidigmodern tid. Lars Berglund studerar frågor kring europisk vokalmusik (dock ej främst liturgisk musik i snävare mening), utifrån musikanalytiska, socialhistoriska och kulturteoretiska perspektiv. Mattias Lundberg arbetar i en forskningstradition med större fokus på liturgisk musik och hymnologi i luthersk miljö, med ett särskilt fokus kring senmedeltid och reformationstid. Lundberg bedriver f.n. forskning inom projektet *Cultural and Social Reverberations of the Music of a Lutheran State Church within and without its Contexts* (finansierat av Vetenskapsrådet).

Forskningsinriktningen kring tidigmodern musikhistoria har sedan 2012 kunnat utvecklas bland inom ramen för doktorand- och post doc-nätverket *Musical-Cultural Exchange in Early Modern Europe*, c.1550–1750, i vilket institutionen fungerar som värd och samarbetar med Bach-Archiv Leipzig och Royal Holloway University of London. Luthersk 1600-talsmusikkultur är ett av nätverkets huvudfokus. Utöver detta stod institutionen i september 2017 värd för en större tvärvetenskaplig och internationell konferens kring lutherska musikperspektiv, *Lutheran Music Culture*. Bidragen till konferensen kommer att publiceras inom det kommande året. Inriktningen på kyrkomusikalisk historia har under senare år även resulterat i ett antal doktorsavhandlingar med direkt relevans för både svensk och europeisk kyrkomusik (Maria Schildt 2014 och Peter van Tour 2015). Maria Schildt bedriver idag vidare forskning inom ämnet inom ramen för en lektorstjänst. Berglund och Schildt bedriver gemensamt projektet *Kungliga svenska hovets samling av fransk musik från 1690–1726* (finansierat av Riksbankens jubileumsfond). Inom den vidgade internationella miljön har Ester Lebedinski Arvidsson disputerat vid Royal Holloway och arbetar idag som externfinansierad forskare (Vetenskapsrådet) vid Uppsalainstitutionen inom projektet *Musiksamlandets kultur i 1600- & 1700-talets England*. Studiet omfattar bland en delstudie kring importerad och anpassad gudstjänstmusik i Sverige under början av 1700-talet.

Institutionen har idag även i Tobias Plebuch en lektor med väldokumenterad kompetens inom området tidigmodern musik, om än inte med explicit inriktning på kyrkomusik. Forskaren Jonas Lundblad arbetar idag inom ramen för projektet *Interpretation av tid i Olivier Messiaens orgelverk* (finansierat av Vetenskapsrådet), men är samtidigt verksam i tvärvetenskapliga forskningsmiljöer kring teologi, estetik, liturgifrågor och konstnärlig

forskning. Eyolf Østrem, med tidigare kulturhistorisk forskning kring exempelvis medeltida musik, Martin Luther och ritualer (inte minst vid *Centre for the Study of the Cultural Heritage of Medieval Rituals*, Köpenhamns universitet) arbetar idag i Uppsala, f.n. som tillfällig lektor.

Som bibliotekarie med huvudansvar för musiksamlingarna vid Uppsala universitet arbetar FD Kia Hedell, vars egen forskning primärt rör det svenska musiklivet under vasatiden. Hedell utgör kontinuerligt en resurs även i delar av undervisningen och arbetar i nära samspel med den musikhistoriska forskningen som rör källor i universitetets samlingar. Knutet till musikvetenskapliga institutionen finns också Uppsala körcentrum, där professor Stefan Parkman bedriver undervisning inom kördirigering och körledning (med inte minst studenter verksamma inom Svenska kyrkan). Utöver institutionens egna ramar finns i den utökade miljön av musikforskning i Uppsala även forskare som Anders Dillmar (Uppsala domkyrkoförsamling), som efter två större forskningsprojekt kring kyrkomusikprofilerna J.C.F. Haeffner och Harald Göransson i dag besitter en unik kompetens rörande utvecklingen av gudstjänstmusik i Svenska kyrkan under 1800- och 1900-talen. Jan Olof Rudén bedriver som fristående forskare studier om kyrkornas och städernas institutionshistoria under tidigmodern tid. Visst samarbete inom den uppsaliensiska miljön har även skett med Anders Ekenberg, som med bas vid Newmaninstitutet har stor kompetens bl. a. inom områden som liturgisk musik, gregorianik och teologiska perspektiv kring kyrkomusik.

Institutionen för musikvetenskap vid Lunds universitet hade under senare delen av 1900-talet en livaktig miljö för musikhistorisk och hymnologisk forskning, under ledning av Folke Bohlin. Inom ramen för miljön byggdes även en rad affilierade nätverk och projekt upp, däribland Svensk koralregistrant och Öppet nordiskt koralseminarium.

Svensk koralregistrant är en katalog där svenska koralhandskrifter före c. 1800 registreras som fullständiga källor i faksimil och transkription, systematiskt ordnade på kort efter melodins nummer i 1697 års koralpsalmbok (även för äldre källor). Arbetet var av yttersta betydelse för arbetet med 1986 års psalmbok och 1987 års koralbok. Ansvarig för katalogisering och transkription i Lund var under många år Elisabeth Wentz-Janacek (1923–2014), med Rossen Krastev som assistent. Planer finns att låta digitalisera koralregistranten för online-publicering (se nedan).

Hymnologisk forskning i Norden har sedan 1970-talet haft två huvudsakliga miljöer med betydande grad av överlappning. Bohlin grundlade miljön **Öppet nordiskt koralseminarium**

1983 tillsammans med Lars Eckerdal, då professor i praktisk teologi vid Lunds universitet. Denna seminariemiljö har sedan dess två gånger om året samlat forskare, praktiker och psalmdiktare från hela Norden. Inom ramen för projektet kom bland annat arbetet inom psalmboks- och handboksarbetet från 1968 och 1969 års kommittéer att presenteras, kritiskt kvalitetssäkras och väsentligen förbättrats. Ett antal avhandlingar har också portionsvis framlagts i detta seminarium, bland dem Harald Göranssons. Tomas Siitans och Anders Dillmars. Ordförande under 1983–2012 var Folke Bohlin, vilken efterträts av Mattias Lundberg (från 2013 och framåt). I dagsläget bedrivs ingen musikhistorisk forskning kring tidigmodern tid eller kyrkomusik inom ramen för den nuvarande Institutionen för kulturvetenskaper vid Lunds universitet. Öppet nordiskt koralseminarium fortsätter dock att hålla sin vårsession vid Lunds universitet, medan motsvarande träff under höstarna ambulerar mellan olika lärosäten i Norden.

Lunds universitet har även varit en drivande miljö för att utveckla konstnärlig forskning, inom musikområdet vid **Musikhögskolan i Malmö** (konstnärliga fakulteten). Orgelprofessor Hans Hellsten är här ansvarig för det interna konstnärliga utvecklingsarbetet och organisten samt musikpedagogen Karin Johansson är idag professor och ämnesansvarig för konstnärlig forskning. Johanssons egen forskning utgår till stor del från studier i orgelimprovisation och hon har bland annat under senare tid drivit ett projekt kring förhållandet mellan interpretation och improvisation då tidigmodern orgelrepertoar framförs i nutida sammanhang.

Musikvetenskaplig forskning inom **Linnéuniversitet** bedrivs inom **Institutionen för musik och bild**, en miljö som expanderat markant inom grundutbildning inom musik under det senaste decenniet. Vid institutionen bedriver lektor Karin Strinnholm Lagergren forskning som främst rör skandinavisk kyrkomusik fram till reformationen, samt musiktraditionen inom birgittinsk klostertradition – från ordens grundande på 1300-talet fram till övergången till folkspråk på 1970-talet. Hon är idag research associate vid Leuven University/Alamire Foundation, efter en tidigare period där som postdok. Karin Strinnholm Lagergren är verksam inom det av Riksbankens Jubileumsfond finansierade projektet *The Musical World of the Birgittine Order – A comparative study of four Birgittine abbeys* samt i ett projekt finansierat av Vetenskapsrådet, *The Multisensory World of Vadstena Abbey in the Late Middle Ages* inom området kulturarvsforskning. I det senare projektet ska ett tvärvetenskapligt forskarteam undersöka frågor rörande sensoriska upplevelser inklusive syn, hörsel, lukt i Vadstena klosterkyrka i slutet av 1400-talet. Hon kommer även under 2018 vid Linnéuniversitetet organisera konferensen *Cantus Planus*, vilket är ett internationellt nätverk

inom forskning i liturgiska sångtraditioner, framför allt gregoriansk sång. Konferensen kommer då första gången arrangeras i Norden.

Av vidare betydelse för kyrkomusik är lektorn Ursula Geislers tidigare arbete att i samarbete med Körcentrum Syd och Lunds universitet etablera studieområdet körforskning. 2010 publicerades som slutpunkt på ett projekt *Körforskning: en bibliografi* (Geisler 2010a) samt konferensantologin *Choir in Focus* (Geisler/Karin Johansson, 2010b).

Vid **Göteborgs universitet** bedrivs musikvetenskaplig forskning vid Institutionen för kulturvetenskaper. Inriktningen är till stor del sociologisk och har under senare decennier främst kretsat kring populärmusik, samtidskultur och medialisering. Inom ramen för ett tidigare samarbete mellan musikvetenskap och konstnärlig forskning disputerade en rad kyrkomusiker som tillsammans präglat undervisning och utveckling av en internationell plattform för inte minst tidigmodern orgelkultur i staden, bland dem kan nämnas Hans Davidsson, Johannes Landgren, Sverker Jullander, Joel Speerstra och Karin Nelson. Den ovan beskrivna verksamheten inom GOart har bildat navet för en dynamisk tradition av konstnärlig forskning inom orgelområdet, i samspel med teknik och med särskilt fokus på själva klaverinstrumenten som utgångspunkt för musikalisk gestaltning. Flera av de ovan nämnda forskarna är idag lärare vid **Högskolan för scen och musik** och även då GOart är mer speciellt inriktat mot kulturvårdsfrågor bedriver flera av dem idag utvecklings- och forskningsprojekt i olika omfattning. Miljön erbjuder dock inte bredare musikhistorisk specialkompetens eller forskning kring tidigmodern svensk liturgisk musik.

Vid **Luleå Tekniska Universitet** bedrivs konstnärlig och musikpedagogisk forskning vid **Avdelningen för Musik och Dans**, inom **Institutionen för konst, kommunikation och lärande**. Miljön hette tidigare Musikhögskolan i Piteå och har sedan slutet av 1900-talet haft en livaktig miljö inte minst kring utvecklingsarbeten kring orgelspel, historiska rekonstruktioner av orgelinstrument samt kördirigering. I professor Sverker Jullander har universitetet en erfaren musikkforskare, inom både musikvetenskap samt konstnärlig forskning, med en lång rad publikationer kring orgelkultur, hymnologi, musik i gudstjänsten samt kring (inte minst svensk) orgelmusik från 1800- och 1900-talen. Jullanders egen forskning berör inte primärt den period som omfattas av denna studie. Arbetet med att rekrytera en efterträdare i samband med hans pensionering har påbörjats.

Ytterligare en viktig aktör med stor relevans för forskningen kring tidigmodern liturgi och kyrkokonst (i vid bemärkelse) var det externfinansierade **Centre for the Study of the**

Cultural Heritage of Medieval Rituals vid Köpenhamns universitet, aktivt mellan åren 2002 och 2010. En ledande kraft i miljön (och även i en rad nordiska och europeiska forskningsnätverk) var tonsättaren och kyrkohistorikern Nils Holger Petersen. Inriktningen kännetecknades av en bred interdisciplinär grundhållning till förhållandet mellan teologiska och estetiska perspektiv, vilket nogsamt undvek att bestämmas utifrån konfessionella ideal och föreställningar. Forskningsinriktningen kan snarare betraktas som kulturvetenskapliga perspektiv på medeltida ritualer och deras betydelse som ett levande kulturellt minne. Genom att följa inflytandet från medeltid (och i vissa fall ända fram till 1900-talet) kunde djupgående perspektiv på det kristna kulturarvets betydelse för framväxten också av en modern västerländsk kultur tecknas. En följd av denna hållning är att flera bidrag från centret tecknat en ”mjuk” övergång mellan senmedeltid och reformationstid, genom att riters fortsatta och präglade betydelse över epokgränsen belyses. Arbetet resulterade i en rad substantiella antologier, utgivna i Köpenhamn eller vid det välrenommerade vetenskapliga förlaget Brepols. Se förutom den ovan nämnda antologin kring Luther även exempelvis *The appearances of medieval rituals: The play of construction and modification* (Petersen, red. 2004), *Signs of Change: Transformations of Christian Traditions and their Representation in the Arts 1000–2000* (Petersen, Clüver och Bell, red. 2004), *Genre and Ritual. The Cultural Heritage of Medieval Rituals* (Østrem, Bruun, Petersen och Fleischer, red. 2005) och *Resonances: historical essays on continuity and change* (Petersen, Østrem och Bücker, red. 2011).

NORDHYMN bildades 1988 och är ett tvärvetenskapligt pannordiskt nätverk med syfte att ”initiera och främja facklig forskning om psalmen och den andliga sången i de nordiska folkens liv”. Ordförande är för närvarande Anna Maria Böckerman (Helsingfors) och sekreterare Mattias Lundberg (Uppsala). För 15- och 1600-talens del var NORDHYMNS viktigaste projekt det arbete som resulterade i antologin *Martin Luthers psalmer i de nordiska folkens liv*. Nätverket NORDHYMN har under senare år arbetat med att utveckla nya samverkansformer men spelar ännu en central roll, bland annat som medutgivare till *Hymnologi: Nordisk tidskrift*. Publikationens redaktion finns idag i Aarhus och utgivningen har stark koppling både till NORDHYMN och Öppet nordiskt koralseminarium. Nätverket tjänar som en mötesplats även för medlemmar från nationella nätverk inom fältet, som det finska **Sällskapet för hymnologi och liturgik** med sin årsbok HYMNOS (grundat 2006). NORDHYMN står även i nära förbindelse med **Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie**, inte minst genom dess nuvarande ordförande Jørgen Kjærgaard (adj. professor,

Aalborg universitet) samt vice ordförande David Scott-Hamnes (verksam vid norska kyrkans Liturgisk senter samt Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, båda i Trondheim).

Ett viktigt understödjande nätverk för kyrkomusikforskning är **Laurentius Petri-sällskapet för svenskt gudstjänstliv**. Sällskapet är en underavdelning inom Sveriges kyrkosångsförbund och upprätthåller tidigare utgivning av svensk evangelisk tidegård, samt arrangerar en årlig seminariehelg kring tidegårdsbön och liturgisk sång. Den historiska betydelsen av sällskapet hänger samman med liturgiskt förnyelsearbete sedan 1900-talets början. Idag finns planer att digitalisera och tillgängliggöra den tidigare utgivna urkundsserien med kommenterade faksimilutgåvor av viktiga liturgiska handskrifter och tryck från tidigmodern tid, tillsammans med Svensk koralregistrants data. Laurentius Petri sällskapet fungerar även som huvudman för årsboken *Svenskt gudstjänstliv*, Nordens enda periodiska vetenskapliga tidskrift med inriktning mot liturgik, hymnologi, kyrkokonst och homiletik. Huvudredaktör för årsboken är idag Stephan Borgehammar, professor i praktisk teologi vid Lunds universitet. Ordförande i sällskapet är TD samt kyrkomusikern Anna J. Evertsson. I redaktionen finns vid sidan av henne kompetens kring kyrkomusik och hymnologi specifikt företrädd av Ragnar Holte, Sven-Åke Selander, Jonas Lundblad och Mattias Lundberg.

Slutligen är det värt att framhålla det enastående arbete som i olika omfattning bedrivs genom **stiftshistoriska sällskap** i Svenska kyrkan. I en tid då historisk bildning både snabbt och markant minskat inom kyrkans organisation initierar dessa ideella sällskap olika typer av studier och sprider kunskaper genom både årsböcker och andra typer av publikationer. För sitt systematiska och ihärdiga arbete kring både medeltida och tidigmodern tid förtjänar inte minst Skara stiftshistoriska sällskap och dess driftige ordförande Johnny Hagberg ett särskilt erkännande. Dess publikationsserie är i lika delar imponerande som ovärderlig för kyrkohistorisk kunskap om kristendom i Sverige.

Sammanfattning och forskningsbehov

Studiet av både medeltida och tidigmodern kyrkomusik spelade en central roll då en modern och systematisk musikforskning formerades i Sverige under 1900-talet. Den givna översikten har visat hur klassiskt humanistiska studier av liturgiskt material i mitten av århundradet växte fram ur en levande tvärvetenskaplig forskningsmiljö med kyrkohistorisk och teologisk forskning. Det historiska studiet av Svenska kyrkans liturgiska tradition stod även i en intim växelverkan med praktiskt arbete av liturgisk förnyelse inom samfundet och bildade en självklar grund för 1900-talets arbeten med officiella liturgiska böcker (kyrkoandbok, psalmbok, koralbok). Under en lång tid av 1900-talet är det möjligt att tala om liturgisk enhetskultur där kyrkoledning, teologisk och musikvetenskaplig forskning samt utbildningsinstitutioner och Kungliga Musikaliska Akademien i sina olika roller i stort utgick från en gemensam kunskapsgrund. I denna ingick både kunskaper om reformationstidens liturgiska utveckling och svensk psalmtradition som centrala beståndsdelar.

Ännu idag är det möjligt att ge klassisk svensk musikvetenskaplig och liturghistorisk forskning erkännande för att systematiskt ha etablerat en naturlig kunskapsbas. Den här genomförda översikten visar dock återkommande på att stora delar av den befintliga forskningen är påtagligt ålderstigen. På ett övergripande plan är det möjligt att iaktta hur den kunskap som byggts upp under flera decenniers forskning diskuterades och åtminstone till stora stycken arbetades igenom i den process som ledde fram till beslut om 1986 års kyrkoandbok, psalmbok och koralbok. En yngre generation skolad i denna tradition arbetade vidare på en liknande grund i nästa officiella liturgiska process, den som tog fram ett kyrkoandboksförslag för Svenska kyrkan år 2000.

Ett tilltagande problem för kunskap om både liturghistoria och tidig kyrkomusik är att den sedan slutet av 1900-talet blivit alltmer knuten till ett minskande antal forskare. Även om äldre generationer av forskare fortsatt har spelat en viktig roll i diverse forskningsmiljöer är det antal yngre forskare som skaffat sig nödvändig bildning och förkunskaper för denna typ av arbete mycket begränsat. Det är möjligt att meritvärdet av historisk forskning har ansetts vara för litet för att stimulera teologer och kyrkomusiker inom Svenska kyrkan att välja sådana inriktningar, en alternativ tolkning kan vara att de omfattande studier inom klassiska och moderna språk, samt filologisk och arkivmässig systematik, som krävs för att kunna bedriva historisk forskning har hämmat återväxten och därmed minskat kyrkans egen kompetens på berörda områden. Under 2000-talet blir det också alltmer tydligt att kunskaper

inom musikhistoria och koralhistoria inte sällan är begränsade även inom den kyrkohistoriska forskningen, vilket får som resultat att många aspekter av kyrkomusik och psalmsång inte sällan enbart tangeras (eller utelämnas) vid studier av tidigmodernt kyrkoliv i Sverige. Ett övergripande problem är att för få individer i dag har möjlighet och kunskaper att bedriva forskningsstudier inom historisk liturgiforskning, både från teologiskt och musikvetenskapligt perspektiv. Situationen är än mer problematisk på den teologiska sidan, där det idag knappast kan sägas finnas någon enda forskare i yrkesverksam ålder som arbetar systematiskt och källnära med tidigmodernt liturgiskt material. Då tvärvetenskapligt utbyte är av avgörande betydelse är en viktig fråga inför framtiden vilka ansvar Svenska kyrkan resp. högskolevärlden har för att förse området med främst forskarstuderande.

Det finns inga skäl att radikalt ifrågasätta eller ompröva den kunskapsgrund kring tidigmodern kyrkomusik som lades under 1900-talets mitt. Däremot finns det ett övergripande behov för hela den aktuella tiden att mer systematiskt på nytt förhålla sig till äldre forskning, utifrån bredare kulturhistoriska och socialhistoriska perspektiv. Detta genomgående behov kommer att utvecklas vidare nedan, men det kan vara av värde att först identifiera en rad mer specifika områden som för närvarande bearbetas, eller skulle behöva bearbetas för att nå en säkrare förståelse av tidsperioden.

Det nutida studiet av reformationsperioden står i allt väsentligt rotat i tidigare liturgihistorisk forskning, även om ansatser mot socialhistoriska perspektiv på liturgisk sång, och ny förståelse för de olika källtypernas inbördes relationer samtidigt pekar i en ny riktning.

- De ovan nämnda initiativen från vissa stift till systematiska bokinventeringar har under de senaste åren lett till att en rad nya källor till epoken identifierats. Det historiska källmaterialet är med andra ord inte redan systematiskt genomgången, tvärtom kan det på goda grunder antas att kunskapsläget i avgörande detaljer kommer förändras i takt med nya fynd. Av stort värde vore att fler stift genomförde denna typ av inventeringar.
- En ansökan till ett projekt att digitalisera och tillgängliggöra befintligt liturgiskt material (via en öppen webportal) från reformationstid till 1800-talets början förbereds f.n. vid Institutionen för musikvetenskap i Uppsala. Med ett sådant projekt skapas förhoppningsvis även ett större intresse från allmänhet, samt för både nordiska och internationella forskare, att undersöka liturgiskt material.

- En fråga som är aktuell i forskningen och som förhoppningsvis kan belysas vidare av nya studier är 1500-talets s.k. psalmböcker, dvs. främst deras bruk, funktion och spridning. Frågan hänger samman delvis med psalmsången som liturgisk praxis, vilken som sagt ovan knappast ännu kan beläggas ha skett som församlingssång (och definitivt inte utifrån psalmböcker i modern bemärkelse). Ett problem i tidigare forskning har varit en anakronistisk förståelse av avsikten och användningen av dessa böcker under tidigmodern tid. Deras sociala och utbildningsmässiga implikationer utifrån ny förståelse är dock inte mindre intressant.
- Framtida forskning skulle behöva följa upp spåren kring liturgiskt centrala personer under 1500-talet. Framför allt är kunskapen om bröderna Olaus och Laurentius Petris liturgiska aktiviteter och utgivningssamarbeten med tryckare inom och utom kungadömetns gränser inte så grundmurad som kunde förmodas. I fallet kring Laurentius är det också värt att uppmärksamma att det inte existerar moderna vetenskapliga utgåvor av hans verk, en påfallande och förvånande brist då det ändå rör den möjligen enskilt viktigaste aktören att konsolidera den lutherska reformationens teologi och praktik i Sverige. Samtidigt vore det av stort värde att undersöka centrala aktörer i som etablerat bruket att fira mässa på svenska utanför Stockholm, då huvudstaden i centrala avseenden skiljer sig från övriga landet.

Som visats i översikten är situationen delvis en annan vad gäller tiden 1600–1750 än under reformationsperioden. Här finns förvisso systematisk forskning av hög internationell kvalitet genomförd i Sverige under senare decennier, både kring spelpraxis i förhållande till (orgel-)instrument samt musikhistorisk forskning med utgångspunkt från den s.k. Dübensamlingen i Uppsala universitetsbibliotek. Forskningen kring 1697 års koralbok är ett annat specifikt område som redan är tämligen väl utforskat. Även under denna tid är det dock möjligt att peka på ett antal punkter som är eftersatta.

- Ett övergripande problem är det ringa intresse som visats perioden i liturghistorisk forskning. Vid sidan av några senare studier av Christer Pahlmblad vilar mer eller mindre hela kunskapen om 1600-talets gudstjänst på äldre forskning, ofta daterad så långt tillbaka som 1900-talets början. Både allmän historisk forskning och många kyrkohistoriska studier tenderar att undvika ämnet. Forskningen kring 1700-talet är ännu svagare och har ofta präglats av ett avståndstagande som inleds redan kring arbetet med liturgiska böcker under det tidiga 1800-talet.

- Utifrån den första punkten följer flera aspekter. För det första skulle forskningen behöva se igenom en äldre typ av forskning kring befintliga gudstjänstordningar och konkreta källor ("formulärforskning"). För det andra skulle periodens gudstjänstliv behöva studeras utifrån andra typer av källor. Det finns ett stort men disparat källmaterial utspritt i brev, dagböcker, utländska resejournaler, visitationsprotokoll och andra former av källor. Dessa källor berör gudstjänst som den konkret firades, upplevdes och diskuterades – inte som den sökte normeras ovanifrån eller som redskap för statsmaktens försök till folkuppfostran. Skillnaden är betydande för perioden och en systematisk analys av denna typ av material skulle kunna utgöra utgångspunkt för en ökad förståelse för betydelsen av gudstjänsten och dess musik, som andlig, estetisk och social miljö.
- Av särskilt intresse för ökad kunskap om kyrkomusiken vore att studera praxis kring (åtminstone) de stora och reglerade festdagarnas tidegärdsgudstjänster. Befintliga liturgiska böcker visar på betydelsen av dessa gudstjänstformer under perioden och inom den kontinentala lutherdomen är det uppenbart att inte minst vespergudstjänsten utgjorde ett nav för kyrkomusikalisk utveckling. Även rent socialhistoriskt spelar kyrkomiljön kring dessa gudstjänstformer en viktig roll.
- Det bör noteras att inget försök till mer övergripande forskning och presentation av tidens svenska musikåskådning föreligger. Studier av musikestetiska och teologiska grunder till musikuppfattningar under perioden går regelmässigt till tyskt material.
- Befintlig forskning har främst utforskat samspelet mellan kyrka och andra institutioner med fokus på Stockholm – särskilt i relation till hovmusiken – och i någon mån kring Uppsala och Västerås. Källorna till musikalisk praxis och musiklivets organisation i många andra stadsmiljöer har inte utforskats i samma utsträckning.

För hela den aktuella perioden finns också gemensamma behov (eller möjligheter) för framtida forskning. Traditionell typ av forskning kring liturgiska källor till mässa och koraltradition är på inget sätt en avslutad process, utan kräver att nya forskare skaffar sig verktyg för att arbeta med materialet och bidrar till den nytolkning som sker inte minst genom att nya källor identifieras. Samtidigt är det uppenbart att stora delar av 1900-talets forskning styrdes av specifika och tidsbundna föreställningar om vad som utgör kärnan i äldre musikalisk tradition, inte minst eftersom historisk forskning ofta tjänade som grund för

konkret liturgiskt förnyelsearbete. Framtida forskning skulle genom en vitalisering kring metodologiska och teoretiska angreppssätt kunna presentera en bredare helhetsbild av tidig kyrkomusik som ett enhetligt fenomen. Det handlar till stor del om att vidareutveckla arbetssätt som redan delvis föreligger i senare tids liturgihistoriska forskning, nämligen att söka nya källor till gudstjänst och kyrkoliv som kan teckna dess förankring och betydelse inom skiftande historiska och sociala sammanhang.

Ett område som redan tydligt identifieras i rapportens översikt är kyrkomusik som en verksamhet som lever i samspel mellan olika samhällsliga institutioner. Inte minst ett fördjupat studium av olika liturgiska aktörer, roller och ämbeten skulle kunna påvisa hur tidigmodern gudstjänst konkret gestaltades och tolkades teologiskt. Det är uppenbart att en utveckling sker inom den aktuella perioden och gudstjänstens musik skulle här kunna användas som en prisma för att teckna hur relationerna mellan instanser som domkapitel och skolor samt organ som både stat och städers råd. Denna typ av forskning har länge präglat förståelsen av kontinental kyrkomusik under perioden, kanske allra tydligast i studiet av J. S. Bach – en person vars livsgärning i hög utsträckning präglas av samspelet mellan kyrka och skola samt att en musikers behov att navigera mellan furstlig, teologisk och ”kommunal” auktoritet. Detta angreppssätt bör också vara väl ägnat att ge perspektiv och kontraster till dagens situation, då relationsförändringen mellan stat och kyrka gör att samspelet mellan kyrka, (ut-)bildning och kulturliv inom kyrkomusik står i en osäker brytpunkt.

Frågor om organisation bildar ofta den ena ytterligheten i en pendelrörelse där den andra punkten är ideologiska och estetiska övertygelser. Traditionell typ av liturgiforskning lider här av ett motsatt problem från stora delar av musikhistorisk och musikanalytisk forskning kring äldre kyrkomusik. Medan den första ofta fokuserar på teologiska grundvalar och gudstjänstordningar som sådana har den senare sin styrka i värdering och analys av musiken som estetiskt objekt eller socialhistorisk praxis. Var för sig har de svårt att fånga det samband som inte minst i tyskspråkig forskning ofta kallats ”konfessionskultur” – dvs. den övergripande frågan om hur teologiska och andliga ideal står i relation till framväxandet av en (kristen) kyrklig kultur. Ändå bör man betänka att de lekmän och det samhälle som präglas av en konfession – som den särpräglade svenska lutherska traditionen – knappast kan antas utgå från vare sig teologiska eller estetiska (musikaliska) utgångspunkter i särskilt hög utsträckning. Snarare är det just i komplexa och ömsesidiga (men inte nödvändigtvis harmoniska) samspel mellan olika perspektiv och praktiker som kommer att prägla det bredare genomslaget av en konfessionell tradition – i en kultur som till stor del utgår från

kyrkan som organisation, men samtidigt är oändligt mer mångfacetterad än kyrkans teologiska föreställningsvärld i sig.

Förutsättningarna för framtida forskning inom fältet ”tidig kyrkomusik” är till stor del beroende på hur samspelet mellan dessa olika perspektiv kan beskrivas och analyseras. Det råder ingen brist på vare sig tidigare studerat eller ännu outforskat material som kan ligga till grund för kommande studier. Avgörande för forskningens framtid är i hög grad dess teoretiska utgångspunkter, vilka med nödvändighet behöver inrymma väsentliga drag av en interdisciplinär ansats. Det innebär för det första att forskningsprojekt som regel behöver utformas så att de omfattar medverkan av flera forskare. En institutionell ram av det slag som exempelvis Institutionen för musikvetenskap i Uppsala erbjuder rymmer i sig ett samspel mellan olika discipliner – genom att miljön innehåller musikhistorisk, musikteoretisk, kulturhistorisk, estetisk, teologisk och konstnärlig kompetens. Samtidigt är det av stor betydelse att ha etablerade kontakter, genom gemensamma och individuella forskningsnätverk, med andra discipliner. Studiet av tidigmodern kyrkomusik behöver på sikt med nödvändighet utvidgas med yngre forskare från både teologiska och musikvetenskapliga discipliner, men redan idag finns betydande möjligheter att etablera ett mer livaktigt och fruktbart samarbete mellan aktiva forskare främst inom kyrkohistoriska, kyrkovetenskapliga och musikaliska studier.